

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Lektorutdanning for trinn 8-13 Master i lesevitenskap	Høstsemesteret, 2023 Åpen
Forfatter: Lovise Vårvik-Lea	 ..... (signatur forfatter)
Veileder: Andreas Benedikt Jager	
Tittel på masteroppgaven: «For hvis de døde lever videre» - en analyse av vitalisme i <i>Morgenstjernen</i> av Karl Ove Knausgård Engelsk tittel: «If the dead lives on» - an analysis of vitalism in <i>The Morning Star</i> by Karl Ove Knausgård	
Emneord: <i>Morgenstjernen</i> , Karl Ove Knausgård, vitalisme	Antall sider: 64 + vedlegg/annet: 71 Stavanger, 16. november 2023 dato/år

Sammendrag

Formålet med denne masteravhandlingen er å undersøke fremstillingen av vitalisme i Karl Ove Knausgårds *Morgenstjernen* (2020). Vitalisme er et begrep som omhandler menneskets forhold til livskraftene. Sentralt for oppgaven min har vært å undersøke hvordan livskraftene kommer til uttrykk i romanen. Her vil undersøker jeg hovedsakelig om disse livskraftene fremstilles som en skapende eller en destruktiv kraft.

I *Morgenstjernen* opplever ni ulike karakterer at en ny og mystisk stjerne viser seg på himmelen. Samtidig som den nye stjernen viser seg blir det også tydelig at andre underlige og uhyggelige ting skjer. For eksempel ser vi at dyr opptrer i unormale mengder på unormale plasser og at døden er opphevet. Karakterene reagerer ulik på endringene, men de har til felles at de raskt går videre med hverdagene sine. Stjernen varsler trolig en kommende apokalypse, og deler av analysen tar for seg den nye stjernen. Apokalypsen kan videre bli sett i sammenheng med klimakrisen og menneskets påvirkning på økosystemer i antropocen.

Denne tematiske, litterære analysen vil derfor hovedsakelig se på den nye stjernen, skillet mellom livet og døden og kommentere hvordan sivilisasjonskritikk kommer til uttrykk i *Morgenstjernen*.

Forord

Først og fremst vil jeg rette en takk til veileder, Benedikt, for tålmodighet, gode faglige innspill og spennende diskusjoner i løpet av arbeidet med denne oppgaven. Det har vært en uvurderlig hjelp.

Takk til TGIWOC og Oda for fine måltider og sosialt påfyll i løpet av prosessen. En spesielt stor takk til Yri for alle lese-og løpelørdagene på biblioteket. Også tusen takk til Magnus for gode innspill på tampen av prosjektet.

Her vil jeg også takke Dragenemda for nye eventyr hver søndag og påfyll av livskraft i denne ellers hektiske perioden.

Jeg vil også rette en takk til Tim og Microkaffi for bunnløse kopper med fluffy cappuccino.

Og selvfølgelig takk til Tara og Siril for korrekturlesing og oppmuntring underveis.

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	1
1.1 VITALISME	1
1.2 AVGRENSING AV PROBLEMSTILLINGEN	3
1.3 OPPGAVENS STRUKTUR	4
2. BAKGRUNN	6
2.1 SAMTIDSLITTERATUREN	6
2.1.1 Økokritikk i samtidslitteraturen	7
2.2 KARL OVE KNAUSGÅRD SITT FORFATTERSKAP	9
2.3 RESEPSJON AV <i>MORGENSTJERNEN</i>	10
3. METODE	12
3.1 HERMENEUTIKK OG LITTERÆR ANALYSE.....	12
3.2 TEMATISK ANALYSE.....	14
4. TEORI	16
4.1 VITALISME SOM BEGREP.....	16
4.2 POSITIV OG NEGATIV VITALISME	19
4.3 SYKLISK VITALISME	21
4.4 BIOLOGISK, LIVSFILOSOFISK, PRAGMATISK OG KUNSTNERISK VITALISME	22
4.5 AMBIVALENS TIL MODERNITETEN OG DET PROBLEMATISKE MED VITALISMEN	24
4.6 VITALISMEN OG NATUREN	26
5. ANALYSE	28
5.1 BESKRIVELSE AV HANDLING	28
5.2 STJERNEN OG VITALISME.....	29
5.2.1 <i>Stjernen som en skapende eller en destruktiv kraft?</i>	30
5.2.2 <i>Dobbeltreferansen - Jesus og Lucifer</i>	33
5.2.3 <i>Seksualitet og Morgenstjernen</i>	34
5.2.4 <i>Apokalypse og død</i>	36
5.2.5 <i>Avsluttende refleksjoner</i>	37
5.3 SKILLET MELLOM DE DØDE OG LEVENDE.....	38
5.3.1 <i>Fravær av livet og døden</i>	38
5.3.2 <i>Sykehusmotivet og syklisk vitalisme</i>	40
5.3.3 <i>Dødsriket i Morgenstjernen</i>	41
5.3.4 <i>Døden som en frigjørende kraft</i>	43
5.3.5 <i>Avsluttende refleksjoner</i>	46
5.4 VITALISTISK VITENSKAP?	47
5.4.1 <i>Oksehodene</i>	47
5.4.2 <i>Kritikk av vitenskap</i>	49
5.4.3 <i>Natur, tro og vitenskap</i>	51
5.4.4 <i>Kollektivromanen?</i>	54
5.4.5 <i>Sivilisasjonskritikk og døden</i>	56
5.4.6 <i>Avsluttende refleksjoner</i>	57
6. AVSLUTNING	59
6.1.1 <i>Forskningsspørsmålene</i>	59
6.1.2 <i>Vitalismen og Morgenstjernen</i>	62
6.2 FORSLAG TIL FREMTIDIG FORSKNING	63
LITTERATURLISTE:	65

1. Innledning

Aristoteles sier tre ting her: søvnen opphever tida, søvnen og døden er beslektede tilstander, og sjelen lever videre etter kroppens død. Men hvordan? Og hvor? For hvis de døde lever videre om enn bare som kroppsløse sjeler, må de jo være et sted? (Knausgård, 2021, s. 632)

Karl Ove Knausgård er hovedsakelig kjent for sin realistiske virkelighetslitteratur. Gjennom sin romanserie *Min Kamp*, har han blitt mest kjent for sine skildringer av hverdagslivet. Ovenfor er et sitat fra karakteren Egil i romanen *Morgenstjernen* av Karl Ove Knausgård. Her ser vi at Egil reflekterer over en sentral konflikt i romanen – nemlig at døden er opphevet i romanuniverset. I *Morgenstjernen* introduserer Knausgård ni ulike karakterer for en underlig stjerne som plutselig dukker opp på stjernehimmelen. Stjernen symboliserer her store omveltninger for karakterene – døden er opphørt. Samtidig inneholder også romanen mystiske og religiøse forestillinger. *Morgenstjernen* skiller seg med dette tydelig fra Knausgårds tidligere utgivelser ved at både hverdagsrealismen og det overnaturlige er representert i handlingen.

Vitalisme har originalt sine røtter tilbake til Aristoteles, men fikk på en oppblomstring i starten av 1900-tallet. Litteraturen på begynnelsen av 1900-tallet er hovedsakelig kjennetegnet med nyromantikk, modernisme og symbolisme. Vitalisme som retning har ofte blitt viet mindre oppmerksomhet enn andre strømninger, men interessen for vitalisme har fått ta større plass i senere tid. Dette ser vi for eksempel hos Eirik Vassenden (2012) som ønsker med boken *Norsk Vitalisme. Litteratur, ideologi og livsdyrking* å: «nylese – løfte frem – noen tekster og forfatterskaper som enten ikke har vært studert på en stund, eller som ikke har fått de lesningene de fortjener» (Vassenden, 2012, s. 16). Vassenden trekker også frem at vitalisme som diskurs har både har positive og negative assosiasjoner – hvor det positive er sunnhet, natur og dypøkologi, mens det negative er irrasjonalisme og fascisme. Vi ser derfor at vitalisme er en diskurs som stadig blir mer populær, spesielt innenfor litteraturvitenskapen.

1.1 Vitalisme

Anders Ehlers Dam trekker frem i boken *Den vitalistiske strømning i Dansk litteratur omkring år 1900* (2010) at vitalisme vokste frem som et brudd med 1890 sin negative og

eskapistiske diktning. Vitalisme som diskurs er ikke knyttet til en spesifikk epoke som for eksempel naturalisme, realismen eller symbolismen. Ifølge Ehlers Dam er det heller et paradigme som inneholder enkelte trekk som regnes som karakteristiske. Videre skriver han at vitalismen derfor ikke kan tilskrives bestemte forfattere eller grupperinger (Ehlers Dam, 2010, s. 15). Dette vil si at det ikke nødvendigvis er en oppskrift på hva som regnes som et vitalistisk verk og at strømmingen kan fremstå forskjellig fra forfatterskap til forfatterskap. Det de allikevel har til felles er at fokus på livskraftene står i sentrum.

Vitalisme henger altså sammen med vilje til liv. Denne viljen til liv vil alltid være til stede, selv etter en katastrofe. Som en naturlig forlengelse av dette har vi sunnhet, kropp, solen og natur som sentrale symboler, men også det motsatte med død, krig og katastrofer kan fremvise livskraftene. Videre gjør Anders Ehlers Dam (2010) rede for to retninger innen vitalismen. Disse er den negative representert med Arthur Schopenhauer, og den positive foreslått av Fredrich Nietzsche. Ehlers Dam skriver at den negative vender seg bort fra det konkret foreliggende liv, mens den positive linjen er knyttet til det handlekraftige, aktive og vitale. Her trekker han også frem at det er den positive linjen som regnes som egentlig vitalistisk. Sentralt for begge linjene er uansett at det er viljen til liv som er den sentrale ideen som blir vurdert. De ulike retningene er noe jeg også utdyper i teorikapittelet.

Vitalisme er en vid diskurs som kan være vanskelig å definere. Dette er fordi det kan sees på som et metafysisk og et biologisk livssyn. Ehlers Dam definerer det som: «Vitalismen spænder fra konkret dyrkelse af kraft og styrke, natur, biologi, ungdom, det seksuelle og alle situasjoner, hvor livet udfolder sig i højest mulig intensitet, til et mere esoterisk livsbegrep, hvor livet ses som en metafysisk livsstrøm.» (Ehlers Dam, 2010, s. 53).

Med utgangspunkt i doktorgradsavhandlingen til Frode Lerum Boasson (2015) deles vitalisme opp i kunstnerisk, pragmatisk, filosofisk og biologisk-vitalisme. Eirik Vassenden trekker frem at i kunstnerisk vitalisme ofte fremviser forholdet mellom mennesket og livskraftene. Vassenden skriver videre at de voldsomme livskraftene ofte renser ut det «stivnede, bornerte og oversiviliserte, som igjen legger grunnen for noe annet» (Vassenden, 2012, s. 29). Med dette kan vi se at livskraftene både viser det naturlige, kropp og sunnhet uten å dialektisk miste fokuset på vold, konflikt, kamp og naturkatastrofer.

Dette spenningsforholdet mellom det skapende og det destruktive er også noe vi kan legge merke til i *Morgenstjernen*, og er litt av grunnen til at jeg valgte å anvende vitalisme som teoretisk grunnlag. Som også tittelen på romanen foreslår er naturligvis stjernen et viktig symbol i romanen. Ettersom solen blir trukket frem som et viktig symbol i vitalismen var dette også noe som ble naturlig å ta med i analysen av *Morgenstjernen*. Stjernen fungerer også her som en dobbeltreferanse fra Bibelen, og det blir tydelig for leseren at stjernen kan referere til både Jesus og Lucifer. Dobbeltreferansen blir derfor også viktig i analysen. Det ligger også en tydelig kritikk av vitenskap både i vitalismen og i *Morgenstjernen*. Denne kritikken i romanen kan tydelig knyttes opp mot rasing av økosystemer, kapitalisme og blind tro på vitenskap. *Morgenstjernen* regnes som en samtidsroman. Fordi klimakrisen og tap av økologisk mangfold er en stor del av vår samtid, kan det også tenkes at det vises tematisk i romanen. Vitalisme er knyttet til det naturlige, sunne og omhandler livskraftene som finnes i alt levende. På bakgrunn av dette kan det være likheter mellom fremstillingen av vitalisme og fremstillingen av klimakrisen, noe jeg ser på videre i analysen.

1.2 Avgrensning av problemstillingen

Oppgavens formål er å undersøke vitalistiske fremstillinger i Karl Ove Knausgårds roman *Morgenstjernen*. Dette er omfattende materiale og det ble derfor naturlig å velge den første boken i det som skal bli en lengre serie med bøker. *Morgenstjernen* foregår i en tid hvor livet og døden blir opphevet, den har i tillegg blitt knyttet til apokalypsen i tidligere forskning¹. Romanen inneholder også en tydelig religiøs forestilling med intertekstuelle referanser til Bibelen. Videre inneholder den også mytiske skapninger og andre underlige hendelser. I tillegg er vitalisme en vid diskurs som opptrer forskjellig fra forfatterskap til forfatterskap. Dette gjør avgrensning av oppgaven nødvendig. Noe av det jeg la til grunn er nettopp dette spenningsforholdet mellom det livsbekreftende og det destruktive som vi finner i vitalismen.

Jeg vil derfor hovedsakelig sette søkelys på livet og døden, stjernen som symbol og vitenskapskritikken som ligger iboende i romanen og knytte dem opp mot elementer fra *Morgenstjernen*. Problemstillingen min er derfor:

---

¹ For eksempel i Rikke Andersen Kraglunds artikkel *Morgenstjernens apokalypse. Science fiction, dommedag og Karl Ove Knausgård* (2022)

Hvordan fremstilles vitalisme i *Morgenstjernen* og hvordan symboliserer stjernen skapende og destruktive krefter?

Ettersom vitalisme og romanen er omfattende var det også viktig å arbeide ut ifra noen forskningsspørsmål i tillegg til den overordnede problemstillingen. Som nevnt vil jeg rette ekstra oppmerksomhet mot stjernen, livet og døden og vitenskap, og legger dette til grunn for tolkningen min. Det ble derfor også naturlig å utarbeide tre forskningsspørsmål som jeg vil ha spesielt fokus på i analysen og diskusjonen.

- 1) Hvordan fungerer stjernen som både en livsbekreftende og destruktiv kraft?
- 2) Hvordan fremstilles døden og livet?
- 3) Hvilke konsekvenser har det for fremstillingen av vitenskap, tro og natur?

For å svare på den overordnede problemstillingen og forskningsspørsmålene har jeg valgt å gjøre en tematisk litterær analyse av *Morgenstjernen*.

Til nå har det kommet tre romaner i denne serien med bøker. De ulike bøkene kunne naturligvis tilført spennende perspektiver, men ville også blitt for omfattende etter de rammene for oppgaven. Med hensyn til omfang vil denne oppgaven ta utgangspunkt i *Morgenstjernen*. Dersom det er naturlig å trekke frem elementer fra noen av de andre bøkene i Karl Ove Knausgård sitt forfatterskap, vil jeg gjøre det, selv om hovedvekten vil være på *Morgenstjernen*.

1.3 Oppgavens struktur

Denne masteroppgaven vil i løpet av totalt seks kapitler undersøke hvordan vitalismen kommer til uttrykk i *Morgenstjernen*. Formålet med oppgaven er å se på hvordan vitalismen kan sees i romanen. I dette første kapittelet vil jeg gjøre kort rede for vitalisme som diskurs, problemstilling og avgrensning av oppgaven.

I kapittel to gjør jeg rede for bakgrunnen for masterprosjektet. Her vil jeg plassere *Morgenstjernen* i en litteraturhistorisk sammenheng samt også gjøre rede for Karl Ove Knausgård sitt forfatterskap og resepsjonen av *Morgenstjernen*.

I kapittel tre vil jeg se på hvilke metoder jeg har benyttet meg av i masterprosjektet. Her vil jeg hovedsakelig se på hvilke metoder jeg benyttet i analysen, med hovedfokus på hermeneutikk og tematisk analyse.

I kapittel fire vil jeg hovedsakelig utdype det teoretiske perspektivet som ligger til grunn for denne oppgaven. Her vil jeg trekke inn sentral teori innen vitalismen som diskurs. Jeg anvender derfor i utgangspunktet Eirik Vassenden sin *Norsk vitalisme* (2012) og Anders Ehlers Dam sin *Den vitalistiske strømningen* (2010). Her vil jeg også bruke elementer av Frode Lerum Boassons doktoravhandling *Men Livet lever: Hamsuns vitalisme fra Pan til Ringen sluttet* (2015) for å utdype om det vitalistiske diskursen.

I kapittel fem analyserer og diskuterer jeg *Morgenstjernen* med utgangspunkt i det teoretiske perspektivet. Innledningsvis beskriver jeg romanen og gjør påfølgende en litterær analyse. Analysen blir delt i tre basert på med utgangspunkt i stjernen, at døden er opphevet og kritikk av vitenskap og tro.

I siste kapittel oppsummerer jeg hovedpoengene og knytter dette opp mot problemstillingen. Her vil jeg avslutningsvis se på mulig videre forskning.

2. Bakgrunn

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for bakgrunnen for masterprosjektet. Her er det naturlig å plassere romanen i en litteraturhistorisk kontekst. Ettersom *Morgenstjernen* regnes som en samtidstekst vil det også være relevant å kommentere hvilke elementer fra vår egen samtid som kan finnes i romanen. Avslutningsvis vil jeg presentere forfatterskapet til Karl Ove Knausgård samt også resepsjonen av *Morgenstjernen*.

2.1 Samtidslitteraturen

Morgenstjernen kan være vanskelig å plassere i en litteraturhistorisk kontekst, da den inneholder elementer fra den realistiske litteraturen, elementer fra samtidslitteratur og elementer fra fantastisk litteratur. I *Litteraturvitenskapelig leksikon* (2007) definerer Lothe, Refsum og Solberg realistisk litteratur som «En form for litteratur som søker å fremstille eller representere en ytre virkelighet i verket» (Lothe, Refsum og Solberg, 2007, s. 18). Denne type litteratur har røtter i den litterære epoken realismen som oppstod mellom 1830-1890 (Bjerck Hagen, 2021). Målet med realistisk litteratur er å skildre hendelser som er like den faktiske verden, men skiller seg klart ut ifra sakprosa i den forstand at hendelsene ikke har skjedd. Dette henger også sammen med samtidslitteraturen, som ifølge Vassenden i boken *Under overflaten*, skildrer vår egen samtid (Vassenden, 2004, s. 12). *Morgenstjernen* inneholder klare referanser til både egen samtid og til realistisk litteratur. Mer konkret vår egen samtid i området rundt Bergen og Sørlandet. Vi ser blant annet at også flere karakterer bruker mobiltelefoner og hører på musikk vi kjenner igjen fra vår egen samtid. For eksempel referer Iselin til Coldplay (Knausgård, 2021, s. 144) og ser på en video av Ariana Grande på mobilen sin i pausen (Knausgård, 2021, s. 119). Det samme gjelder presten Kathrine som gjentatte ganger bruker mobilen og tar fly. Dette er elementer vi kjenner igjen fra vår egen tid og inneholder flere detaljerte beskrivelser av hverdagslige hendelser, som vi også gjenkjenner fra Knausgård sitt øvrige forfatterskap. Det er derfor liten tvil om at *Morgenstjernen* er satt til vår egen samtid, og inneholder noen elementer som vil være gjenkjennbart fra vår egen virkelighet.

Samtidig er det flere hendelser i *Morgenstjernen* som bryter med våre forventninger av hva som er sannsynlig. Her er det blant annet Minotauros-skikkelsene som både karakterene Tove og Jostein skildrer, dyrene som oppfører seg underlig og at det plutselig dukker opp en ukjent stjerne på himmelen. Dette er elementer fra fantastisk litteratur, som defineres som

«samlebetegnelse for litteratur som på ulike måter bryter med konvensjonelle oppfatninger av hva som er sannsynlig» (Lothe et al., 2007, s. 62). Foreløpig får ikke leseren et konkret svar på hva de overnaturlige hendelsene kan symbolisere og bety. Selv om det naturligvis kan komme et svar på dette underveis i romanserien, kan vi ikke sikkert anta at det kommer en forklaring på dette. Noen av elementene fra fantastisk litteratur har også enkelte troper som vi kjenner igjen fra den gotiske romanen. Ifølge Lothe et al. (2007, s. 79) er den gotiske romanen opprinnelig lagt til middelalderen og inneholder overnaturlige hendelser som skaper skrekkpreget spenning hos leseren. Denne betegnelsen har blitt utvidet noe i ettertid, og vi ser at en skrekkromantisk roman nå kjennetegnes som romaner som: «ivaretar elementet av skrekk gjennom en dyster og truende atmosfære, makabre og dramatiske (eller melodramatiske) hendelser, og personer med varierende grader av sinnsforstyrrelser» (Lothe et al., s. 79). Dette er elementer vi kan kjenne igjen i forbindelse med det overnaturlige i *Morgenstjernen*. Blant annet skaper stjernen en dyster og dramatisk stemning, mens Tove viser tydelige psykotiske trekk. *Morgenstjernen* anvender derfor trekk fra både virkelighetslitteratur og fantastisk litteratur.

Det er sikkert at *Morgenstjernen* bryter med våre oppfatninger av hva som kan skje i vår samtid, samtidig som den også inneholder elementer av hverdagsrealisme. De fleste av hendelsene er noe vi kan kjenne oss igjen, men bryter allikevel med sentrale prinsipper i realistisk litteratur satt til vår egen samtid. Jeg vil derfor påstå at *Morgenstjernen* anvender både elementer fra fantastisk litteratur og realistisk litteratur, og bruker dette spennet som et virkemiddel videre i romanen.

2.1.1 Økokritikk i samtidslitteraturen

I fagboken *Økokritisk håndbok: Natur og miljø i litteraturen* (2023) knytter Sissel Furuseth og Reinhard Hennig den norske økokritikken opp mot litteraturen. Videre gjør de rede for at kritikkbegrep ikke nødvendigvis inneholder motstand og negativitet, men at det heller handler om analyse og fortolkning av litteratur (Furuseth & Hennig, 2023, s. 18–19). Her er altså et overordnet mål å forstå hvordan «vi møter natur og miljø i litteraturen» (Furuseth & Hennig, 2023, s. 15). Med dette får vi også få økt innsikt i den globale krisen gjennom fremstillinger av natur i litteraturen.

Som nevnt, legger *Morgenstjernen* seg tett opp mot vår egen samtid. I antologien *Naturen som gave: Tvisyn på naturen i nordisk litteratur* presenteres begrepet «antropocen» og

begrepet rolle i litteraturen (Iversen, Mjaaland, Oxfeldt 2023, s. 9-10). Dette begrepet ble først gjort populært av Paul Crutzen i år 2000. Selve begrepet betyr menneskets tidsalder, og har blitt foreslått som navn på den geologiske epoken vi er inne i nå. Iboende her er altså hvordan menneskelig sivilisasjon setter preg på miljøet ved for eksempel forurensning, utstrakt arealbruk og utryddelse av biologisk mangfold (Liebe Delsett & Hofstad, 2023). Vi vet at klimaendringer og naturkatastrofer er sentrale temaer i vår egen samtid og kan derfor også ofte reflekteres i kulturen. Furuseth og Hennig fremviser hvordan antropocen vil gjøre seg gjeldende i samtidslitteraturen. Her påpeker de at man spesielt kan se etter hvordan teksten fremstiller menneskeheten «som i stand til rasjonell tenking og handling, eller tvert imot som en blind og ødeleggende masse som på artsnivå ikke er i stand til å kontrollere og håndtere konsekvensene av egne handlinger.» (Furuseth & Hennig, 2023, s. 131).

Dette blir også videre tatt opp i det første kapittelet i *Naturen som gaven*, hvor Mjaaland diagnostiserer følgende om menneskets forhold til naturen:

Idet naturen ikke lenger kan tas for gitt, vekker det gjerne motstridende følelser i oss, og litteraturen har blitt et sted for å utforske denne ambivalensen, tvilen, skylden, uroen på den ene siden og den dype takknemligheten på den andre, for alt det som naturen, tross alt, fortsatt gir oss del i og innsikt i. (Mjaaland, 2023, s. 10)

Denne uroligheten og ambivalensen er også noe vi ser i *Morgenstjernen*. Videre omhandler andre kapittelet i antologien *Naturen som gave* om skogen som åsted i *Morgenstjernen*. I det kapittelet knytter Kari Løvaas (2023) spesielt skogen opp mot spørsmålet om frihet. I kapittelet hevder at mangelen på død og frihet gir en følelse av udødelighet, og at vi som mennesker dermed mister dødens frigjørende kraft og er bundet mot det endelige (Løvaas, 2023, s. 65–66)

I et intervju med VG i forbindelse med utgivelsen av romanen sier Knausgård at han skrev ferdig *Morgenstjernen* under lockdown i forbindelse med covid-19-pandemien i London. Han sier at det ikke er umulig at den voldsomme forandringen og stemningen i byen har gitt sitt avtrykk på romanen. Knausgård sier i forbindelse med dette at «Med alle dødsfallene i byen og de tomme gatene og mennesker med masker og hansker i butikken samtidig som det vanlige, hverdagslige innelivet har fylt dagene, har stemningen vært underlig,» (Norli, 2020). Pandemi er naturligvis forskjellig fra naturkrisen og økologisk destruksjon, men vi ser

allikevel at Knausgård retter en tydelig kritikk mot hvordan vi lever livene våre og romanen kan derfor fungere som sosial kritikk. Det er derfor svært sannsynlig at også samtidens store spørsmål om klima og natur har fått plass i romanen i form av den nye stjernen og de store omveltningene i samfunnet.

Selv om det vil være vanskelig å argumentere for at *Morgenstjernen* er en utlukkende økokritisk roman, vil dette allikevel være et spennende perspektiv som danner grunnlaget for at jeg velger å knytte økokritikken mot vitalismen. Dette er spesielt relevant for prosjektet ettersom romanen regnes som en del av samtidslitteraturen med klare referanser til vår egen samtid, hvor økolitteraturen står sentralt. Knausgård holdt også appell under Vendepunkt-demonstrasjonen i Oslo 2. september i 2017. Hans tekst om «Fienden er følelsen av maktesløshet» ble senere del på forfatternesklimaaksjon.no. I teksten gjør han rede for hvordan vi som storsamfunnet forverrer klimaet og ødelegger miljøet. I appellen oppfordrer han også enkeltmennesket til å stå opp mot systemer som bidrar til økte klimautslipp (Forfatternes klimaaksjon, u.å.). Dette viser at han har et engasjement for klimasaken, som trolig også gjenspeiles i hans nyere romaner.

2.2 Karl Ove Knausgård sitt forfatterskap

Karl Ove Knausgård (1968) debuterte i 1998 med romanen *Ute av verden*. Seks år senere ga han ut oppfølgeren *En tid for alt* (2004). Begge romanene følger Henrik Vankel, først i hans jobb som lærervikar i Nord-Norge, hvor han blir forelsket i en elev og senere hvor han har trukket seg tilbake fra samfunnet og gjør rede for englenes historie. Hans gjennombrudd kom hovedsakelig i 2009 med *Min Kamp Første bok*, og de påfølgende 5 bøkene i serien. Serien er kjent for å legge seg tett opp mot hans eget liv, og serien har blitt omtalt som overskridende og original. I ettertid har han også gitt ut essays, noveller og brev, før han i 2020 ga ut romanen *Morgenstjernen*. *Morgenstjernen* er den første av til nå 3 romaner, den andre i serien er *Ulvne fra evighetens skog* (2021) og den tredje er *Det tredje riket* (2022). 27. oktober 2024 skal også fjerde roman, *Nattskolen*, i serien utgis. For sitt forfatterskap har Knausgård vunnet flere priser inkludert Kritikerprisen, Brageprisen, Die Welts litteraturpris og Wall Street Journal's Innovator Award for Literature (Forlaget Oktober, u.å.).

Knausgård sitt forfatterskap har ofte blir kjennetegnet av overskridelse og utforskning. Vi ser at *Morgenstjernen* inneholder klare referanser til Bibelen. Dette ser vi for eksempel fra

åpningssitatet i romanen «I de dagene kommer mennesker til å søke døden, men ikke finne den. De skal lengte etter å få dø, men døden skal flykte fra dem», som er hentet fra kapittel 9 i Johannes' Åpenbaring i Bibelen. Etter arbeidet med *En tid for alt* og hans påfølgende bidrag til den nye bibeloversettelse fra 2011, ser vi at Knausgård nok en gang tar opp tråden med kristendom og religion i *Morgenstjernen*. I et intervju med NRK påpeker Knausgård at han selv ikke regner seg som kristen, men er opptatt av Bibelen som litterær tekst. Videre sammenligner han Bibelen med *Odysseen* av Homer og *Den guddommelige komedie* av Dante. Basert på dette kan vi gå ut ifra at hans fasinasjon for Bibelen og andre sentrale tekster vedvarer (Malm, 2011).

Morgenstjernen ble lansert 18. september 2020. Den skiller seg fra de tidligere romanene ved å både inneholde et tydelig element av fantastisk litteratur. I tillegg er det også opprettet en nettside for romanen: themorningstar.com Denne inneholder uhyggelige bilder, spillelister og er med på å bygge opp under romanuniverset ettersom hver av karakterene får sine unike bilder og utdrag fra tekstene. Med hensyn til omfanget på oppgaven vil ikke denne nettsiden få en sentral rolle i min tolkning og analyse av romanen. Likevel underbygger disse hjemmesidene hovedpoengene til min analyse.

2.3 Resepsjon av *Morgenstjernen*

Morgenstjernen fikk stort sett gode anmeldelser nasjonalt. Den underlige blandingen med hverdagsrealisme og mystikk ble også trukket frem av anmeldere i avisene. I NRK sin anmeldelse skriver Marta Nordheim om romanen «Personane er likevel kvar på sitt vis med på å byggje opp under uroa som ligg og murrar i teksten. Det er varmen, det er stjerne, det er altfor mange marihøner på ein stad, eller krabbar, og over det heile svevar store, ukjente fuglar» (Nordheim, 2020). VG ga romanen karakteren 5 og trekker også frem det uforklarlige i kontrast med det realistiske (Hovdenakk, 2020).

Martha Nordheim knytter i tillegg romanen opp mot klimakrisen. «Desse livs levande personane gjer at både klimakrisa og dei menneskelege krisene står fram med stor kraft, trass i at romanen scorar lågt på fakta om klimakrisa. Til gjengjeld er det her eit stort rom for å tenke vidare» (Nordheim, 2020). Fra Dagbladet fikk romanen karakteren seks og anmelder Inger Bentzrud skriver «Karl Ove Knausgård knytter det magiske, mytiske og overnaturlige i romanen mesterlig sammen til en kritisk idé om at naturen har et budskap; den «snakker» til

oss.» (Bentzrud, 2020). Det er derfor en klar konsensus om at *Morgenstjernen* inneholder både realistiske og overnaturlige elementer. Dette er også noe jeg legger til grunn for min tolkning av romanen. I tillegg er både klimakrisen og blind tro på vitenskap noe jeg vil ta med meg inn i den vitalistiske analysen av romanen.

Morgenbladets anmelder Erik Bjerck Hagen var ikke like begeistret for romanen. Han diagnostiserer at den svikter på fire nivåer. Her påpeker han at Knausgård ikke klarer å løsrive seg nok fra sitt eget perspektiv, at han ikke skaper tydelige romanpersoner, at romanen fremstår ordinær stilistisk sett samt også at romanen fremstår «som en halvferdig novellesyklus» (Bjerck Hagen, 2020). Videre trekker han frem satiren over journalisten Jostein, og deler av de essayistiske partiene av Egil som gode ansatser, men påpeker at uhyggen aldri slår inn i leseren (Bjerck Hagen, 2020).

Tom Egil Hverven i Klassekampen påpeker at romanens bruk av realistiske grep ikke nødvendigvis er nyskapende, men at «Djervheten ligger i sammenstillingen av perspektiver, og hvordan romanen på denne måten skriver frem en helt sentral idé i forfatterskapet: Menneskets tanker om verden er alltid vevd inn i livet slik det leves, her og nå.» (Tom Egil, 2020, s. 15). Videre skriver Hverven at *Morgenstjernen* aldri lar entydige perspektiv bli for åpenbare og at romanen gir stor tolkningsfrihet til hver enkelt leser.

Aftenpostens hovedanmelder, Ingunn Økland, påpeker at Knausgård har en unik evne til å skildre hverdagslivet, men at han er mindre god i sine skildringer av det åndelige. Hun påstår senere at romanen ikke i seg selv er en okkult bok, men at hun heller har inntrykk av at *Morgenstjernen* fremstår som et konstruert bokprosjekt (Økland, 2020).

3. Metode

Formålet med denne masteroppgaven er å undersøke vitalisme i romanen *Morgenstjernen*. Jeg startet med flere lesinger av *Morgenstjernen*, og lagte et forslag til foreløpig problemstilling. Dette er omfattende materiale og jeg forstod ganske tidlig at dette ville kreve en god del avgrensing både i forbindelse med primær og sekundærlitteraturen min. På bakgrunn av dette valgte jeg å konkretisere problemstillingen min inn i tre forskningsspørsmål. For å svare på forskningsspørsmålene og den overordnede problemstillingen har jeg hatt en hermeneutisk tilnærming til materiale. Videre valgte jeg å anvende tematisk analyse og vil derfor gjøre en tredelt tematisk analyse i hoveddelen min.

3.1 Hermeneutikk og litterær analyse

Sentralt i litteraturvitenskapen er tanken om at tekster alltid er åpne for tolkninger. Jeg har anvendt hermeneutisk tilnærming i dette masterprosjektet. Som metode har hermeneutikken utviklet strategier og prosedyrer for tolkning av tekst. Ifølge Andersen, Mose og Norheim er den hermeneutiske sirkel sentralt for hermeneutikken (Andersen et al., 2012, s. 15). Ifølge Sissel Lægroid og Torgeir Skorgen er «hermeneutisk sirkel» et begrep utarbeidet av den tyske filosofen Friedrich Schleiermacher. Lægroid og Skorgen påpeker at dette handler om:

bevegelse fram og tilbake mellom tekstens enkelte bestanddeler og den bredere historiske og psykologiske meningssammenheng som teksten deler blir forståelige gjennom. Omvendt er det bare teksten som fikserer og bevarer dette språklige uttrykket og gir oss tilgang til forfatterens historiske intensjon. (Lægroid & Skorgen, 2014, s. 11)

Dette innebærer at man som metode ofte må lese teksten man skal tolke gjentatte ganger for å få en helhetlig forståelse for den, samt også justere eller forkaste hypoteser underveis i prosessen.

Andersen, Mose og Norheim påpeker at «ikke alle tolkninger kan anses som holdbare eller gyldige» (Andersen et al., 2012, s. 14). Ettersom man som leser står fritt i å tillegge teksten betydning og at man alltid vil ta med av seg selv inn i en tolkning. Andersen, Mose og Norheim skriver at «Hvis relevant teori bringes inn i tolkningen, vil det analytiske nivået ofte øke.» (Andersen et al., 2012, s. 23). De påpeker allikevel at teori må brukes for å «åpne opp»

ukjente sider av teksten. Det vil si at dersom man starter med teori og teoretisk tilnærming som man overfører til den litterære teksten, vil dette føre til at man overser deler av teksten. Andersen Mose og Norheim anbefaler på bakgrunn av dette å starte med den litterære teksten. (Andersen et al, 2012, s. 23) For å øke innsikten min valgte jeg derfor å trekke teori inn i tolkningen min. Både gjennom de underlige hendelsene og gjennom det avsluttende essayet «Om døden og de døde» la jeg raskt merke til fokuset på død i *Morgenstjernen*. For å prøve å forstå dette fant jeg frem til diskursen vitalisme. Her så jeg raskt at vitalismens forhold til livet og døden kunne være et spennende teoretisk utgangspunkt. Også romanens tittel, *Morgenstjernen*, var noe jeg la merke til og ønsket å få en større forståelse for. Ettersom dette er første romanen i en lenger serie forventet jeg ikke å få et definitivt svar på spørsmålene, jeg ville allikevel anvende teori for å forstå romanens underliggjørende grep ut ifra en annen kontekst enn tidligere.

Et annet vanlig grep innen litteraturteorien er å skille mellom tekstinterne og teksteksterne tilnærminger. Ved tekstintern metode tolkes teksten som en autonom, som i tillegg er løsrevet fra forfatterens intensjoner, kontekst og leserens reaksjoner. En tekstekstern metode går ut på å lese teksten med ulike aspekter utenfor teksten som en integrert som en del av verket. Dette gjør at man legger vekt på kulturen og samfunnsforhold som teksten oppstod i (Andersen et al., 2012, s. 19). Ettersom *Morgenstjernen* er en samtidstekst, og inneholder elementer fra vår egen kulturelle kontekst vil det være vanskelig å forholde seg utelukkende til tekstintern metode i min analyse av romanen.

I forbindelse med de uforklarlige hendelsene i *Morgenstjernen*, har det vært en diskusjon om dette kan forklares rasjonelt og ut ifra teksteksterne forklaringsmetoder. Dette er noe litteraturviter Tom Egil Hverven presenterer i anmeldelsen av *Morgenstjernen i* radioprogrammet *Åpen bok* (NRK, 2020). Hverven trekker frem at de underlige hendelsene burde bli forstått som hallusinasjoner og drømmer forårsaket av karakterenes bruk av rusmidler eller psykiske lidelser, og at vi dermed må anse romanen som realistisk litteratur. Selv om dette kunne vært en spennende tolkning av romanen, har jeg valgt å tolke de underlige hendelsene som en del av det tekstinterne universet. Altså valgte jeg å tolke de underliggjørende elementene som en del av romanuniverset, heller enn ut ifra virkeligheten. Dette gjør jeg på bakgrunn av at flere karakterer beskriver lignende hendelser og dermed ikke nødvendigvis kan leses ut ifra individuell rusbruk og psykose. Dette er også et poeng i analysen min. Jeg valgte derfor forholde meg eklektisk til tekstintern og tekstekstern

tilnærming. Ifølge Andersen, Mose og Norheim vil også en eklektisk holdning til det tekstinterne og teksteksterne ofte bidra til å få frem kompleksiteten i en tekst (Andersen et al, 2012, s. 21).

3.2 Tematisk analyse

For å avsløre det overordna temaet i *Morgenstjernen* har jeg anvendt nærlesning som metode. Mads B Claudi definerer nærlesning som:

nærlesningen innebærer først et grundig tekststudium og en nøye kartlegging av tekstens mønstre av spenninger, motsetninger, paradokser og ironier. Disse innbyrdes motsetningene syntetiseres eller sammenfattes deretter til en ordnet helhet, som et enhetlig uttrykk for en overordnet tanke, idé eller erfaring. (Claudi, 2013, s. 63–63)

Det første jeg gjorde var å gjøre meg kjent med teksten og lage en grov inndeling av de ulike karakterene, forholdet mellom dem og hendelsesforløpet. Deretter leste jeg hele romanen igjen og markerte de delene som jeg oppfattet som relevante, da så jeg spesielt etter «underlige hendelser», «døden og hverdagslivet» og «stjernen», og lagte en foreløpig hypotese. Underveis så jeg også på andre mulige teoretiske forklaringer som esoteriske motiver og økokritikk, men fant etter hvert begrep vitalisme, som ville kunne romme en større del av det jeg så på som spennende i romanen.

Jeg oppdaget fort at både romanen og vitalistisk teorien var svært omfattende. Det ble derfor sentralt å avgrense innholdet. Jeg bestemte meg for å spesielt fokusere på «det skapende og det destruktive», «døden og livet», «stjernen», «kropp» og «vitenskap» ettersom dette var det mest fremtredende i romanen. Videre så jeg at kropp og stjernen trolig ville få plass under «det skapende og det destruktive», og så bort fra dette i arbeidet med hypotesen min. Det var også her jeg oppdaget at det kunne vært fruktbart å bryte problemstillingen ned i tre ulike forskningsspørsmål. Jeg valgte derfor å formulere forskningsspørsmålene «Hvordan fungerer stjernen som en skapende og destruktiv kraft?», «Hvordan fremstilles livet og døden?» og til slutt «hvordan påvirker dette fremstillingen av vitenskap, tro og natur?». Videre bestemte jeg meg fort for at jeg ville ha en tredelt analyse basert på de tre forskningsspørsmålene.

Formålet med denne oppgaven har vært å finne ut hvordan vi ser vitalistiske krefter i *Morgenstjernen*. Vitalisme som diskurs er kompleks og det har vært spesielt utfordrende å avgrense uten at det teoretiske grunnlaget uten at det fremstår reduksjonistisk. Jeg brukte mye tid på å sette meg inn i ulike teoretiske perspektiv. Vitalisme har få klare avgrensinger og definisjoner. Det ble derfor sentralt å trekke frem og belyse de delene fra vitalismen som jeg fant spesielt relevant for romanen. For å finne frem til hva som var spesielt relevant for romanen anvendte jeg hermeneutisk metode og gjorde en nøye utvelgelse av analysemateriale basert på problemstillingen og forskningsspørsmålene. I henhold til oppgavens omfang og tidsbruk, måtte jeg derfor overse de delene av romanen som ikke var relevante for problemstilling eller forskningsspørsmålene.

Her oppdaget jeg at gjennom å anvende hermeneutisk lesning av romanen, og knytte dette opp mot teori var til stor hjelp i min analyse. Jeg gikk ikke inn i masterprosjektet med forventning om å få tydelige svar på alt i romanen, men ved å trekke inn relevant teori fikk jeg en dypere forståelse for romanen enn hva jeg i utgangspunktet forventet. Sentralt i vitalismen er hvordan vi ser livskreftene komme til syne i kunsten. Livskreftene kan fungere både destruktive og skapende, og jeg tar utgangspunkt i dette i analyse-kapittelet.

4. Teori

I dette kapittelet vil jeg fokusere på vitalisme som begrep og diskurs. Først vil jeg se på vitalisme som begrep. Etterpå se på positiv og negativ vitalisme, samt også definere syklisk vitalisme. Avslutningsvis vil jeg kommentere hvordan vitalismen forholder seg til vitenskap, og se på problematiske aspekter ved begrepet. Her vil jeg også se hvordan vitalismen er knyttet til økologi og det naturlige.

4.1 Vitalisme som begrep

I doktorgradsavhandlingen om vitalisme i Hamsuns forfatterskap trekker Frode Lerum Boasson frem vitalisme som en diskurs som vi kan spore til slutten av 1700-tallet og til starten av naturfilosofien. Videre skriver han at naturfilosofien, som fikk bred oppslutning blant britiske, franske og tyske filosofier, fysikere og medisinere, kan knyttes til perioden vi kaller romantikken. Boasson påpeker også med referanse til romantikkforsker Robert Mitchell at vitalismen forbinder den romantiske perioden med den modernistiske perioden, og at vi i lys av dette kan dele vitalismen inn i den romantiske, den modernistiske og den postmoderne vitalisme (Boasson, 2015, s. 41–42).

Som grunnlag i teorikapittelet vil jeg hovedsakelig fokusere på Eirik Vassenden sin *Norsk vitalisme. Litteratur, ideologi og livsdyrking 1890-1940* utgitt 2012. Denne vil sette begrepet inn i en norsk kontekst og være sentral for å definere vitalisme som begrep. Jeg vil også anvende Anders Ehlers Dam sin *Den vitalistiske strømning i dansk litteratur omkring år 1900* for å se mer på Schopenhauer og Nietzsche fra 2010. Jeg vil også se til Boasson Lerum sin doktorgradavhandling for å definere biologisk, filosofisk, pragmatisk og kunstnerisk vitalisme. Samt også definere syklisk vitalisme med utgangspunkt i Sven Halses artikkel *Cyclic Vitalism: The Dialectics of Life and Death in German Poetry Around 1900 century*.

Vitalisme er et vidt og sammensatt begrep som ikke nødvendigvis er enstydig. Begrepet består av elementer fra naturvitenskap, filosofi, kultur og litteratur. Felles for begrepet er tanken om at alt levende stammer fra en felles livskraft. Anders Ehlers Dam definerer vitalisme med referanse til komponisten Carl Nielsen som:

Når alt levende er dødt, blotlægges således et elementært og uudslukkeligt liv. Denne ultimative livsvilje eller vitalitet skal musikken udtrykke. Livskraften kommer ikke

udefra, men «i selve Stoffer» findes viljen til fortsat liv. Her i det elementære, i livet forstået som en selvskabende, blind drift, der er til stede i alting, er mennesket ligestillet med dyre- og planteverdenen. (Ehlers Dam, 2010, s. 9)

Vitalisme er derfor et metafysisk begrep som rommer alt levende. Det handler om livskrefter som alt levende inngår i. Videre skriver Ehlers Dam (2010) at vitalismen ikke er en litterærbevegelse som realismen eller naturalismen. Han påpeker at den vitalistiske strømning er et paradigme som preger litteraturen på 1900-tallet på tvers av grupperinger og forfattere (Ehlers Dam, 2010, s. 15). Dette er derfor ikke spesifikke årstall hvor vitalismen er spesielt gjeldene, og har heller ikke en fremtredende sjanger som er ansett som typisk vitalistisk. På bakgrunn av dette er vitalisme et begrep som kan anvendes på tvers av år, forfatter og sjanger, så lenge det rommer viljen til liv.

Vassenden (2012) setter opp følgende tre kriterier for at et verk skal regnes som vitalistisk: Det første er at livskreftene regnes som ytterste autoritet. Det andre er at livskreftene står over sosiale kontrakter og det tredje er at livskreftene er mønsterdannende for kunsten, tenkingen og det praktiske liv. (Vassenden, 2012, s. 51) Begrepet dreier seg derfor om at det hovedsakelig er livskreftene som vi ser i litteraturen. De samme livskreftene må være underforstått som et sentralt symbol innen den vitalistiske kunsten. Videre kan denne livskraften være iboende hos alle livsformer, inkludert planter, dyr og mennesker.

Vitalisme stammer fra det latinske ordet *vita* (liv). Ifølge Vassenden er vitalisme forestillingen om at alt levende stammer fra en kraft og skapende impuls som ikke lar seg forklare mekanisk (Vassenden, 2012, s. 13). Selve begrepet blir derfor knyttet til liv og livsutfoldelse. Ettersom vitalisme ikke utelukkende er et litterært begrep, men også blant annet kan sees i kunsten er Edvard Munch et eksempel som ofte blir trukket frem. Da er det spesielt *Solen* (1910-1911) og *Badende menn* (1913-1915) som blir brukt som eksempel (Munchmuseet, u.å.). Bildene viser sterke kropper, naturen og frihet som kjennetegner kjernesymboler innen vitalismen. Vassenden trekker frem solen, som det viktigste enkeltmotivet innen vitalismen (Vassenden, 2012, s. 40). Solen blir da assosiert med krefter som skaper liv, livsutfoldelse og setter mennesket i direkte kontakt med livskreftene i naturen. Vassenden skriver også i forbindelse med den vitalistiske kunsten at den «fremviser, tematiserer og forsøker å bringe menneskene i kontakt med livskreftene.» (Vassenden, 2012, s. 28).

Vitalisme har også et frigjørende motiv. Dette ser vi fordi vitalistisk kunst har som mål å «nedkjempe alt det døde og stivnende, for å i siste instans sette oss fri» (Vassenden, 2012, s. 28). Med dette kan vi derfor lese at vitalismen ikke utelukkende fokuserer på livet, men at begrepet også rommer det stivnede og døden. Ifølge Vassenden vil derfor døden også ha en frigjørende effekt på det som fremstår som oversivilisert og stivnet fast.

Som vi ser i Munchs verk er altså naturen noe som setter mennesket i kontakt med livskreftene. Dette er noe Vassenden også trekker frem. Spesielt skildringer av kropp og mennesket i samhandling med naturen som sentrale motiv. Samt reproduksjon og forplantning er sentralt for å vise forholdet mellom mennesket og livskreftene. «Mennesket står innenfor og i det kretsløpet som er livet. Sirkelen er derfor et foretrukket samletema» (Vassenden, 2012, s. 28). Videre trekker Vassenden frem mer konfronterende motivkrets som «vold, konflikter, kamp, krig, naturkatastrofer, branner og lynnedslag» (Vassenden, 2012, s. 29). Selve begrepet vitalisme kan derfor sees i sammenheng med både livskreftenes skapende kraft, men også hvordan de samme kreftene kan rense ut det oversiviliserte og stivnede. Frode Lerum Boasson knytter det konfronterende motivet med død i vitalismen opp mot Schopenhauers viljesmetafysikk. Her påpeker Boasson at det nettopp er gjennom døden man blir frigjort fra «lidende individuell bevissthet, til å gå opp i det store evige all-livet som er viljen.» (Boasson, 2015, s. 56). Den negative linjen til Schopenhauer er også noe jeg kommer tilbake til i neste del av teorikapittelet.

Vi ser også derfor hvordan vitalistiske tekster inneholder forestillinger om livet og livskreftene i form av kropp, seksualitet og naturen. Målet med kunsten og litteraturen er å sette menneskene i kontakt med de skapende livskreftene. Vitalitet krever frigjørelse ettersom det stivnede og oversiviliserte i samfunnet blir sett på som dødt. På grunn av dette ser vi hvordan døden blir en naturlig forlengelse av livet i vitalismen. Samfunnet som blir skildret i *Morgenstjernen*, inneholder mye av nettopp dette stivnede og oversiviliserte. Vi ser blant annet problemer i flere av de nære relasjonene, ensomhet og lite kontakt med livskreftene. I *Morgenstjernen* blir det fremstilt en klar ambivalens til stjernen. Etter at stjernen dukker opp i romanen ser vi at døden opphører, og derfor symboliserer en klar endring i samfunnet. Om den nye stjernen regnes som en skapende eller destruktiv kraft er noe jeg kommer tilbake til i analysen av romanen.

4.2 Positiv og negativ vitalisme

Anders Ehlers Dam skiller mellom negativ og positiv vitalisme i sin bok *Den vitalistiske strømning i dansk litteratur omkring år 1900*. Her representert med Arthur Schopenhauer og Friedrich Nietzsche – og bruker de to linjene som et uttrykk for tendensene vi kan se i litteraturen fra rundt århundreskiftet. Det er den positive linjen Ehlers Dam regner som «egentlig vitalistisk», men felles for begge linjene er at man legger til grunn at det eksisterer en grunnleggende livsvilje – som ikke omhandler individet, men heller et evig flytende og strebende liv som gjennomstrømmer alt. Ehlers Dam skiller de to linjene fra hverandre på følgende måte:

Den første er en negativ, livsfornægtende linje, der vender sig bort fra det konkrete foreliggende liv i religion eller i æstetisk verdensflugt ind i det skønne skin, hvor man svælger i undergangens forfinede nuancer. Den anden linje er en positiv, livsbekræftende linje, hvor det handlekraftige, det aktive, det vitale, det enkle og det sunde, det kraft-og livsfulde hylles. (Ehlers Dam, 2010, s. 23)

Linjene fungerer ikke nødvendigvis dialektisk ovenfor hverandre, og kan ha enkelte overlapp. Felles for begge linjene er uansett at nettopp livskraften som gjennomstrømmer alt.

Den negative linjen til Schopenhauer kjennetegnes altså med hans viljesmetafysik. Ifølge Ehlers Dam er en avgjørende del av Schopenhauer sin filosofi at viljen ikke lenger kan bli sett ut ifra fornuft og viljestyrke. Schopenhauer derimot mener at det er viljen til fortsatt liv som er det som driver seg meningsløst fremover mot videre liv. (Ehlers Dam, 2010, s. 24).

Schopenhauer knytter også mennesket opp mot denne strømmen ettersom mennesket er en del av dyrene og planteriket. Her finner vi også klassiske symboler fra vitalismen som kropp, men Ehlers Dam trekker også frem kjønnsdriften som viktig for livsviljen. Ehlers Dam påpeker også at det nettopp er viljen til liv som gjør at «floden forsætter i en pinefuld og hvileløs fremdrift» (Ehlers Dam, 2010, s. 27). Vi ser derfor at Schopenhauer har et pessimistisk forhold til tilværelsen og at løsningen fra denne evige pine er å søke «intethed og glemsel» (Ehlers Dam, 2010, s. 27)

Den positive linjen viser seg som den negative linjens motsetning. Nietzsche snur om på Schopenhauers negative linje til en positiv holdning til livet. Idealet her er derfor å elske det meningsløse, søke mot et høyere stadium og det grenseoverskridende. Ehlers Dam trekker

frem at Nietzsches måte å overkomme det meningsløse er ved det dionysiske. Dette er et begrep som Nietzsche skriver om i *Tragediens fødsel* (1993, s. 37) hvor spenningsforholdet mellom Apollon, guden klarhet og disiplin står i et motsetningsforhold til Dionysios, guden for vin og beruselse. Der hvor Apollon er strevsom og disiplinert – og dermed også individualiserende er Dionysios spontan, livsbekreftende og fungerer som en samlende kraft. Det er nettopp i spennet mellom disse to kreftene at vi finner vitalismen. Ehlers Dam (2010) trekker frem at:

Livet selv ses som en evig strid, hvor de enkelte elementer kæmper om mest mulig livsudfoldelse. Derfor er den frydefulde og lystfulde opplevelse av livet også en smertefull og frygtelig begivenhet. I den dionysiske ekstase, hvor individasjonsprincippet grænser falder bort, og individet smelter ind i altet, er man «lykkelig-levende», men man føler samtidig «kvalernes» «rasende brod» (Ehlers Dam, 2010, s. 32)

Vi ser derfor at motsetningen mellom det frydefulle og det smertefulle er sentralt for den positive vitalismen. Ved å søke det livsbekreftende vil også dens dialektiske motsats, døden, være relevant. I *Tragediens fødsel* er flukten fra døden gjennom det dionysiske sett på som en positiv frigjøring fra det stivnede. Både den positive og den negative vitalismen har livskraften som hovedmotiv. Den positive og den negative linjen blir også brukt som utgangspunkt for Sven Halses teori om syklisk vitalisme.

Vitalisme som begrep er også forbundet med den franske tenkeren Henri Bergson, og hans begrep l'élán vital. Bergsons begrep handler i stor grad om at livet er kontinuerlig, men at livsstrømmen er flytende og kumulativ. Dette fører til «alt vi har gjort og alt vi gjør bidrar til å påvirke det vi videre gjør: alt legges til alt og ingenting forsvinner» (Vassenden, 2012, s. 78). Bergson har derfor ikke den samme hierarkiske tenkingen, som Nietzsche. Bergson presenterer en mer forsonende vitalisme hvor «sympatien mellom alt levende» regnes som livskraftens viktigste egenskap (Vassenden, 2012, s. 75). Dette vises videre som at livskraftene hos Bergson kan seire over alt, inkludert også i døden. Ifølge Vassenden er det allikevel noe paradoksalt ved tanken til Bergson, ettersom den presenterer frelse ut ifra innvielse til livet heller enn utfrielse fra livet. Vassenden skriver «Ikke eksklusjon, men inklusjon. Det er en revolusjonær filosofi som også er grunnleggende innstilt på sympati og

samforståelse. Ikke alts kamp mot alt, men alts sameksistens med alt.» (Vassenden, 2012, s. 85).

Selv om Bergsons élan vital kunne ha bidratt til et spennende perspektiv i min analyse, har jeg valgt å hovedsakelig fokusere på positivistisk og negativistisk vitalisme slik den fremstår hos Ehlers Dam. Dette gjør jeg hovedsakelig med tanke på oppgavens omfang, men også ettersom dette gir tilstrekkelig nyansering av vitalisme som begrep sammen med de andre teoretikerne.

4.3 Syklisk vitalisme

Sven Halse trekker frem i sin artikkel, *Cyclic vitalism: The Dialectics of Life and Death in German Poetry around 1900* (2014) ideen om syklisk vitalisme. Her kritiserer Halse den positive og den negative linjen som Ehlers Dam presenterer. Han foreslår heller å anvende begrepet syklisk vitalisme for å forklare forholdet mellom livet og døden i vitalismen. Halse skriver om Ehlers Dams definisjon:

...used the terms «positive» and «negative» Vitalism, by which he means a Vitalism that finds its solution of the life question in a “life ecstasy” or in a longing for death, respectively in death itself. Such valorising of concepts, however seems less appropriate in the context of Vitalism, because life and death here are dialectically connected. (Halse, 2014, s. 14)

Vi ser derfor her at han henter opp Ehlers Dams hypotese om positiv og negativ vitalisme, men foreslår heller at nettopp livet og døden er forbundet dialektisk med hverandre.

I Halse sin definisjon av begrepet vil dynamikken mellom livet og døden heller fremstå som et syklisk forhold hvor livet og livskraften ikke nødvendigvis slutter med døden. Ettersom hovedtanken i vitalismen er at livskraften finnes og eksisterer i alt vil ikke dette bety at livet slutter ved døden. Halse trekker også frem at i motsetning til kristen overbevisning, vil ikke livet i vitalismen returnere til en himmel etter døden. Livet vil derimot endre form og bosted. På denne måten etablerer Halse en dobbelthet som finnes i vitalistisk litteratur. Han skriver:

The term *Cyclic vitalism*, which is introduced in this article, wishes to capture exactly that matter: that Vitalist literature depicts life – in a broader sense of the word – on the

one hand as growth, strength, youth and health, and on the other as its cyclic opposition, stasis, rigidity, decline, even death and disintegration. (Halse, 2014, s. 14)

Vi ser med dette at vi både bør se etter det livsfremmende og vitale, men også døden og det destruktive i vitalistiske tekster. Både livet og døden vil derfor være relevante for syklisk vitalisme. Som Halse skriver «The vitalist text may accentuate one or another aspect of the total life cycle, without letting the dialectically corresponding aspects fall out of sight» (Halse, 2014, s. 14). Vi ser derfor at ved å anvende motsetningsforhold i vitalismen som for eksempel døden og livet i en syklus, vil de også vil forsterke og utfylle hverandre.

Døden er en sentral del av *Morgenstjernen* – dette kan vi se allerede i romanens epigraf: «I de dagene kommer menneskene til å søke døden, men ikke finne den. De skal lengte etter å få dø, men døden skal flykte fra dem» (Johannes Åpenbaring). I epigrafen står teksten uten referanse, men senere i romanen viser Egil Stray til samme sitat og tolker det i lys av *Morgenstjernen*. Egil skriver i det avsluttende essayet «Om døden og de døde»: «Jeg tror at «de dagene» nærmer seg. Jeg tror at «De» er oss. Men hvis det er slik, at døden en dag vil forsvinne heilt, hva skjer da med de allerede døde?» (Knausgård, 2021, s. 641). I min tolkning av vitalisme i *Morgenstjernen* vil derfor det dialektiske forholdet mellom den vitale livskraften og døden være sentral.

4.4 Biologisk, livsfilosofisk, pragmatisk og kunstnerisk vitalisme

Boasson deler vitalismen opp i fire ulike kategorier som han kaller biologisk, livsfilosofisk, pragmatisk og kunstnerisk vitalisme. Jeg vil også ta utgangspunkt i samme inndeling med hovedfokus på kunstnerisk vitalisme.

Vassenden trekker frem tanken om immanens i forbindelse med den biologiske vitalismen. Han skriver «Det er en form for biologisk metafysikk som ikke tenker i retning av transcendens, altså overskridelse oppover og utover, men som går i retning av immanens, en bevegelse *innover*, inn og ned i materien.» (Vassenden, 2012, s. 22). Tanken om immanens er sentral i vitalismen ettersom livskraftene her ikke kommer fra en ekstern kilde, men heller stammer fra livskraft inne i selve materien. Vi ser derfor at sjelen og kroppen ifølge vitalismen fungerer som en enhet. Kraften og vilje til liv blir dermed adskilt dersom også

kroppen og sjelen blir adskilt. Dette forsterker tanken om at livskraftene og kroppen inngår i en større enhet. Kropp og sunnhet blir dermed et sentralt motiv i vitalismen.

Den pragmatiske vitalismen omhandler i større grad om frigjøring, fremme sunnhet og moral. Boasson trekker frem at vi kan se dette gjennom blant annet opprettelsen av speiderbevegelsen, turnforbund samt også OL i 1896. (Boasson, 2015, s. 45). Han trekker også frem at denne delen av vitalismen hovedsakelig handler om striden mellom kultur og natur, og om å komme seg ut av den fremmedgjørende sivilisasjonen.

Det er allikevel den kunstneriske vitalismen som er mest relevant for min problemstilling. I kunstnerisk vitalisme er det, som nevnt, motivkretsen som setter menneskene i kontakt med livskraftene. Denne motivkretsen dreier seg om sunnhet, kropp, bonden, samt også krig, katastrofe, brann og vold. (Vassenden, 2012, s. 29). Motivkretsen er i tillegg nettopp det som setter menneskene i kontakt med livskraftene.

Ifølge Boasson tematiserer og aktualiserer den kunstneriske vitalismen hele spekteret av vitalisme – han trekker frem at det ofte er vanskelig å avgjøre hvordan vi ser vitalisme i litteraturen. Boasson trekker frem Sven Halse og Vassenden sine definisjoner av kunstnerisk vitalisme. Her skriver Boasson at det Halse kaller for «eksklusiv» definisjon vil låse vitalismebegrepet til livsfilosofisk innhold og tilstedeværelsen av livskraft som referansepunkt (Boasson, 2015, s. 46). Vassenden skriver at det i Halses modell vil være nødvendig med et sammenfall, enten delvis eller fullt med både tilgang til filosofiske, kunstneriske eller pragmatiske felt, med naturfilosofi i teksten og at dette er en forutsetning for at noe skal kalles vitalistisk (Vassenden, 2012, s. 31). Dette hindrer at begrepet blir utvannet og bidrar til å sette opp en klar grense for hva som kan kalles vitalistisk. Boasson skriver med referanse til Vassenden at Halses definisjon har tydelige ulemper. Ulempene han trekker frem er at:

Ifølge Vassenden fører Halses «eksklusive» definisjon nemlig til at man står i fare for å bare diskutere «programtekster» og gå glipp av begrepets analytiske kraft når man behøver den som mest i møte med tekster der slektskapet er tydelig, men som ikke lar seg spore direkte tilbake til en kildetekst (Boasson, 2015, s. 46)

Vassenden derimot trekker som nevnt tidligere frem at vitalistisk kunst tematiserer og inneholder et frigjørende element, uten at det nødvendigvis behøver livsfilosofiske teorier til grunn for dette. Vassenden sin definisjon er derfor mer åpen enn Ehlers Dam sin definisjon og vi ser at Vassenden trekker frem at det vitalistiske ligger iboende i det litterære i et verk (Vassenden, 2012, s. 32).

Boasson skriver at: «Den kunstneriske vitalismen veksler altså mellom kontinuitetstematiserende og akutt kraftutfoldende motiver, og gjennom dem finner vi en bred vilje til å bryte ned barrierene mellom Livet og menneskene.» (Boasson, 2015, s. 47) Han trekker også frem at vitalismens kunst ofte krever en «ekspressiv stil». Boasson skriver at fordelene med Vassenden sin definisjon av vitalismen er at den tar høyde for at kunst og litteratur ikke blir reproduserende gjennom allegorisering, men heller er et begrep for selvstendig tenking og refleksjon.

Det ville være vanskelig å argumentere for at *Morgenstjernen* er en ren vitalistisk tekst. Etersom den i stor grad ikke fremviser menneskene i direkte kontakt med livskreftene. Selv om solen (i romanen vist gjennom stjernen) naturligvis er et viktig symbol i vitalismen, ser vi også at karakterene raskt opptar sine vanlige hverdagsaktiviteter etter at stjernen har dukket opp på himmelen. På denne måten fungerer romanen heller som en advarsel for en forstående apokalypse som skal rense ut det stivnede og oversiviliserte. Dette er også litt av grunnen til at jeg hovedsakelig har valgt å fokusere på selve motivkretsen mellom liv og død, heller enn sentrale vitalistiske symboler som kropp og sunnhet.

4.5 Ambivalens til moderniteten og det problematiske med vitalismen

I litteraturen skiller vi ofte mellom modernitet og modernismen. Modernitet handler om de fysiske implikasjonene av nye maskiner, sekularisering av samfunnet samt opplysning og rasjonalitet. Derfor vises ofte modernisme som brudd på konvensjoner, forandring og fremtidspessimisme. Vassenden trekker frem at vitalismen er grunnleggende splittet i spørsmålet om livskreftene og teknologiske fremskritt. (Vassenden, 2012, s. 169) Dette kan muligens tilskrives hvordan teknologi og maskiner står i konflikt med livskreftene, mens brudd på konvensjoner og forandring kan virke livsbekreftende.

Vassenden trekker frem med referanse til, den danske forfatteren, Johannes V. Jensen at maskinen deler mange likhetstrekk med dyrene, fritt for tradisjon og konvensjoner og blir dermed opphøyd til det gudommelige i moderne tid.

Handling, kraft, nåtidighet, fravær av (eller frihet fra) refleksjon – det er også det instinktive, dyriske livets kjennetegn. Men det er også maskinens karakteristika. Den tenker ikke, husker ikke, sentimentaliserer ikke. Den utfører. Den har ingen ideer, bærer ingen idealer. Og nettopp derfor legemliggjør maskinen bruddet med fortiden, historien, religionene og idealismen. (Vassenden, 2012, s. 174)

Vassenden trekker frem Hamsun som Jensen sin motsetning. Og viser til henholdsvis *Markens Grøde* og *Landstrykere* som eksempler på konflikten mellom kulturen og naturen. Han trekker også frem at vitalismen ofte kjennetegnes av nettopp slike motsetningsforhold med ekstrem materialisme og «livsformens iboende impuls av skapelse» (Vassenden, 2012, s. 196). Som nevnt er noe av målet å bryte opp tradisjoner og det stivnede, som jo er typiske kjennetegn på modernismen. Samtidig som maskiner, teknologi kan stå i direkte kontrast med det naturlige, kropp og livskraftene. Iboende i denne tankegangen om materialisme og maskiner ligger også kapitalismen og dens utslettelse av naturen og det naturlige. Kapitalisme og higen etter penger står ofte i direkte konflikt med naturen, det uskyldige og rene. Vassenden trekker frem Hamsun som eksempel på den typen sivilisasjonskritikk som vi ofte ser i vitalismen. Her skriver Vassenden at det er penger som ødelegger forholdene til Lovise Margrete og Edvard i *Landstryker*-triologien og mellom Inger og Isak i *Markens grøde* (Vassenden, 2012, s. 162-163). Det kan derfor tenkes at iboende i vitalismens sivilisasjonskritikk ligger også kritikk mot kapitalismen, samtidig som den står i motsetning til det naturlige og sunne i naturen. *Morgenstjernen* inneholder elementer hvor nettopp denne teknologiforakten og fascinasjonen kommer frem og står i spenning til hverandre. Vi ser dette spesielt gjennomgående i essayet til Egil Stray. I analysen vil jeg komme tilbake til konflikten mellom natur, modernitet og tro.

Som nevnt kjennetegnes vitalisme av en frigjørende kraft som skal setter mennesket fri fra samfunnsstrukturer. Vassenden trekker frem at som følge av fornyet oppmerksomhet rundt begrepet har det også blitt kritisert i forsøket på å rive ned tradisjoner og holdninger som kommer enkeltindividet til gode. Han skriver: «Motstanden mot det stivnede, mot tradisjoner og mot konstruktive holdninger er også en trussel mot kunnskap, demokrati og i det store og

hele mot sivilisert liv» (Vassenden, 2012, s. 47). Vi ser derfor at vitalismen også kan kritiseres for å oppfordre til å rive ned viktige instanser i samfunnet.

Vitalisme som begrep har også enkelte negative assosiasjoner. I stor grad handler om forholdet mellom individet og samfunnet, representert ved kampen mellom de apollinske og dionysiske kreftene. Individets skjebne er knyttet til livskraften, som man som individ ikke har noen kontroll over, og vil fungere determinerende. Vassenden trekker frem at denne tanken om individets verdiløshet ble brukt som en del av Blut und Bloden-ideologien (blod og jord) i Nazi-Tyskland. Han skriver videre at dette ble brukt «som emblem for sammenbindingen av rasetenkning og hjemstavn i en aggressiv etnisitetsdefinisjon ble «blod og jord» en kjerneverdi i nazipolitikken» (Vassenden, 2012, s. 45). Det er flere andre likhetstrekk mellom nazismen og vitalismen. Henholdsvis med fokus på sterke kropper, sunnhet og naturdyrking. Dette ble styrt i retningen av raseideologi og den «ariske rase» under Nazi-Tyskland. Kritikken mot vitalismen er uten tvil berettiget og kan regnes som en overskridelse. Det er allikevel viktig å tenke på at dette nødvendigvis ikke er temaer Karl Ove Knausgård har berøringsangst for. Dette kan vi se gjennomgående blant annet Min Kamp-serien – her spesielt i forbindelse med det essayet «Navnet og tallene» i *Min Kamp 6*, hvor Knausgård sammenligner sin historie med Adolf Hitler sin historie (Knausgård, 2011, s. 387-812). Samt tittelen på Morgenstjernen-seriens tredje bind *Det tredje riket* (Knausgård, 2022) kan gi assosiasjoner til Nazi-Tyskland. Selv om det ikke er like åpenbare referanser til Hitler og nazi-regiment i romanen *Morgenstjernen*, er det ikke utenkelig at Karl Ove Knausgård kan spinne videre på dette aspektet senere i romanserien.

4.6 Vitalismen og naturen

I både romantikken og vitalismen har menneskene et forhold til naturen. Ehlers Dam påpeker at den vitalistiske strømmingen forholder seg til naturen på en annen måte enn hva universalromantikken gjør. Ehlers Dam (2010) skriver med referanse til Schelling at i universalromantikken er ånden «slumrende i stenen, drømmer i planten, vågner i dyret og bliver sig bevidst i mennesket» (Ehlers Dam, 2010, s. 62). Vi ser derfor at universalromantikken inneholder et hieratisk forhold til naturen, hvor det åndelige stiger ned og tar bolig i det sanselige. I vitalismen er derimot menneske, dyr og planter sidestilt av en iboende livskraft, og inneholder derfor ikke en høyere makt enn livskraftene i seg selv. Dette

henger sammen med forholdet mellom ånd og kropp. Vassenden trekker frem at ånd og kropp er en enhet, han skriver

Ånd og legeme skal være i balanse, men de skal også være *i* hverandre. De henger sammen, de *må* henge sammen. Ånden kan nemlig ikke finne seg selv i transcendenten, som romantikerne tenkte det, den finner seg selv *i og med* sameksistensen med legemet. (Vassenden, 2012, s. 30)

Tanken om kropp og ånd henger sammen med immanensen, altså at livskreftene kommer innenfra og ikke ovenfra. Det er dette som også gjør at livskreftene finnes iboende i alt levende, også kanskje spesielt i den sunne naturen.

Boasson (2015) påpeker i forbindelse med den pragmatiske vitalismen at liv og livskraft fremmer det naturlige og sunne som moralske idealer. Han knytter dette opp mot den tyske Lebensreform-bevegelsen og skriver: «Står «liv» og livskraft i sentrum, blir det naturlige, uhemmede og sunne også moralske idealer. Blant de mest fremtredende reformbevegelsene som fremmet slike idealer, var naturist-og vandrerforeningene, som i praksis søkte ut av sivilisasjonen og dens unaturlige, livsfiendtlige konvensjoner til en mer opprinnelig tilværelse i pakt med naturen» (Boasson, 2015, s. 45). Her ser vi derfor tanken om å flytte ut ifra sivilisasjonen og til naturen er sentral. Tanken bak dette er trolig å flytte nærmere livskreftene, og at de samme livskreftene stivner i byen. I *Morgenstjernen* er det noe ulike tilnærming til naturen, vi ser blant annet Egil som aktivt søker seg bort fra sivilisasjonen, men også Jostein som uttaler at han «hater skogen» (Knausgård, 2021, s. 581). Forhold til natur og sivilisasjonskritikk blir viktig i analysen av *Morgenstjernen*.

5. Analyse

I dette kapitlet vil jeg analysere og diskutere hvordan vitalisme fremstilles i *Morgenstjernen*. Som jeg også har definert i mine forskningsspørsmål, vil jeg hovedsakelig se på hvordan stjernen fungerer som både en livsbekreftende og en destruktiv kraft, hvordan romanen fremstiller døden og livet, samt hvordan romanen forholder seg til vitenskap, tro og natur. Det ble derfor naturlig å dele analysen opp i tre ulike deler, som behandler de ulike forskningsspørsmålene. I slutten av hvert kapittel vil jeg ha en avsluttende refleksjon som fungerer som en oppsummering av poengene i delkapitlet.

5.1 Beskrivelse av handling

Morgenstjernen er en roman som både kan kjennetegnes av hverdagsrealisme med hint av overnaturlige elementer. Hverdagsrealismen inneholder både ting vi kjenner igjen fra Karl Ove Knausgårds *Min Kamp* (2009-2011) og *Om året* (2018) med blant annet en bipolar og psykotisk kvinne, men også problemer i ekteskap og kjærlighet. I alt er det tjue kapitler fortalt fra ni ulike figurer; Arne, Kathrine, Emil, Iselin, Solveig, Jostein, Turid, Egil og Vibeke. Romanen bytter derfor mellom ni ulike jeg-fortellere, som gjør at vi får et bredt innblikk i hendelsesforløpet. Enkelte ganger presenterer også karakterene ulike oppfatninger og tolkninger av en situasjon. Romanen er delt i to deler kalt den første og andre dag, noe som videre gir en følelse av kronologi. Vi ser allikevel at kronologien har enkelte tidshopp fra kapittel til kapittel, og at kapitlene ikke nødvendigvis avløser hverandre kronologisk.

Gjennom romanen opplever vi hvordan de ulike karakterene forholder seg til både hverandre og til den nye og mystiske stjernen. Flere av karakterene har tidligere relasjoner til hverandre. For eksempel er Turid og Jostein gift, Arne og Egil er venner, og har hytte i samme område. Egil og Kathrine er tidligere kjente. Handlingen utspiller seg i området rundt Bergen og på Sørlandet i Norge. Været blir beskrevet som ufattelig varmt og leseren får tydelig innblikk i at det nærmer seg slutten på en sommerferie. I romanens første kapittel møter vi litteraturprofessor Arne som er på hytta sammen med sin psykisk syke kone og deres tre barn. Kona til Arne fremviser tydelige trekk på psykose og blir innlagt på psykiatrisk sykehus. Egil bor på en hytte i samme område, og han får motvillig besøk av sønnen sin på hytta. Vi får vite at Egil og presten Kathrine kjenner hverandre fra før, men ikke lenger har kontakt. Kathrine opplever en krise i forholdet til mannen. Vi møter også Iselin som har droppet ut av studiet og arbeider på en dagligvarebutikk. Jostein, kulturjournalisten som tidligere var

kriminaljournalist, får tips om at et svartmetall-band har blitt drept på bestialsk vis. Kona hans Turid arbeider på institusjon for psykisk utviklingshemmede og opplever at en pasient rømmer ut i skogen under vekten hennes. Emil arbeider i en barnehage og Solveig arbeider som sykepleier og passer på sin mor med Parkinsons. Solveig får også besøk av datteren. Vi møter også Vibeke som arbeider som kurator og nettopp har fått et barn. Handlingen i romanen settes i gang etter at en ny stjerne dukker opp på himmelen. Samtidig skjer det også underlige fenomener. Det er blant annet dyr som opptre i større antall enn hva som regnes som normal. I tillegg ser vi at mennesker er i ulykker hvor de får skader som de egentlig burde ha dødd av, men som overlever til tross for dette. Den nye stjernen på himmelen blir også beskrevet som unaturlig og uventet på karakterene. Vi ser derfor at karakterenes normale hverdag preges av dette underlige som skjer.

I løpet av romanen blir de ulike historiene sakte knyttet sammen og vi kan kjenne igjen enkelte av hendelsene fra andres fortellinger. Avslutningsvis er det et lengre essay *Om døden og de døde* av Egil Stray. I et tidligere kapittel ser Arne dette essayet ligge hjemme hos Egil (Knausgård, 2021, s. 552). Vi kan derfor tolke det som en del av romanuniverset, til tross for at Karl Ove Knausgård er kjent for sjangeroverskridende essayistiske innslag fra tidligere romaner. Vi ser i tillegg en språklig distanse i Egil sitt essay, han skriver for eksempel «Mi mor» (Knausgård, 2021, s. 613). Dette er ulikt fra andre essay vi kjenner fra romanserien *Min Kamp* (2009-2011) eller kvartetten *Om året* (2018). Her blir med andre ord Egil sitt essay brukt for å skape en tydelig distanse fra essayisten Karl Ove Knausgård og inngår som en naturlig del av romanuniverset.

5.2 Stjernen og vitalisme

Som også romanens tittel foreslår er stjernen en viktig del av *Morgenstjernen*. Den nye stjernen inngår som et av de uforklarlige motivene som blir presentert. Denne stjernen er noe alle karakterene legger merke til, men de fleste karakterene rasjonaliserer dette bort, og håper at vitenskapen skal komme med en forklaring. Leseren kobler uansett stjernen til andre underlige hendelser som at dyr plutselig dukker opp på unaturlige steder, at karakterene ikke dør og til en uforklarlig hetebølge. Denne delen av analysen vil derfor se på om stjernen symboliserer en skapende eller en destruktiv kraft. Jeg vil også se på dobbeltreferansen som romanen setter opp med stjernen og hva dette kan symbolisere.

5.2.1 Stjernen som en skapende eller en destruktiv kraft?

Ettersom solen er grunnlaget for alt liv er den også et sentralt symbol i vitalismen – vi ser også at stjernen kan tolkes som noe destruktivt og truende. Som nevnt trekker Vassenden frem lynnedslag og katastrofer som en viktig del av vitalismen ettersom det åpner opp for liv. Vassenden skriver også om apokalypsen i forbindelse med Kristoffer Uppdal sitt dikt «Ved avgrunnen» fra diktsamlingen *Altarelden* (1920) og Olav Duun sin roman *Menneske og maktene* (1938). Her knytter Vassenden diktet og romanen til vitalismen ved at nytt liv vil oppstå etter en apokalypse. Han skriver: «Verden går under. Men av havet stiger det igjen nytt liv.» (Vassenden, 2012, s. 290). Apokalypsen kan derfor sett i lys av vitalismen representere den ultimate opprivningen av det stivende og oversiviliserte. Dette ettersom det som forsvinner og går bort gir grobunn for ny livskraft. Tidligere lesninger av *Morgenstjernen* har konkludert med at stjernen kan tolkes som et apokalyptisk verk. Rikke Andersen Kraglund skriver videre i sin analyse at stjernen også kan gi grobunn for videre refleksjon:

Lader man til gengæld det overnaturlige forblive muligt i romanen, anspores vi som læsere til at reflektere over hvilke dommedagsscenarioer, der findes i kim i vores samtid. Det fremmedgjorte og apokalyptiske blik på menneskets livsbetingelser skal få os til at reflektere over potentielle farer og muligheder. (Andersen Kraglund, 2022, s. 16)

Det er derfor relevant å både se på hvordan ulike karakterer forholder seg til stjernen ettersom det vil gi videre tolkningsrom for om stjernen fungerer som en skapende eller en destruktiv kraft i romanuniverset.

Vi ser at de ulike karakterene reagerer forskjellig på stjernen som viser seg på himmelen. Selv om samtlige merker seg stjernen, ser vi at enkelte ganske kjapt går videre til sitt vanlige liv og sine egne bekymringer. Stjernen viser seg i første kapittel, og her er det Arne som er jeg-forteller. Han skriver: «Det så ut som om skogen brant. Men det var et himmellegeme, forstod jeg, for lyset steg og var bare noen øyeblikk senere klar av åsen. Det var en stjerne. Og for en stjerne det var» (Knausgård, 2021, s. 51). Her ser vi at Arne ikke umiddelbart reagerer med frykt for stjernen, men snarere heller utviser en fascinasjon og undring for den. I forkant av dette har også Arne opplevd andre underlige fenomener med flere krabber som går over veien hvor han fyllekjører og at han får en uvanlig mengde med fisk i garnet. Han glemmer allikevel stjernen raskt ettersom kona blir mer og mer psykotisk og til slutt må legges inn på

psykiatrisk sykehus. Etter innleggelsen bestemmer Arne seg for å spontant spise biff og drikke øl på et hotell langs veien, heller enn å dra direkte hjem til barna sine (Knausgård, 2021, s. 538-540). Arne fremstår derfor som en usympatisk karakter. Tidligere har leseren også fått vite at Arne skriver på en roman, men sliter med å fullføre den. Etter at Egil spør han hvordan det går med boken tenker Arne at det var en tabbe å fortelle Egil om romanen, men at han «hadde vært full, og det hadde føltes som om boka var nesten ferdig og helt fantastisk» (Knausgård, 2021, s. 36). Leseren ser at Arne sliter med å fullføre romanen. Dette kan igjen tolkes som en karakter som ikke klarer å skape noe selvstendig. Dette blir videre forsterket med at han er litteraturviter, og lever av bøker skapt av andre forfattere. Mens han selv ikke mestrer å skape, og fungerer derfor mer som en parasittfigur ettersom han livnærer seg av andre. Det ligger derfor en tydelig kritikk av Arne som karakter og hans forhold til det å skape noe i *Morgenstjernen*.

Iselin har i forkant av at stjernen dukket opp, sett det brenne på en uteservering, en brann som andre karakterer ikke ser, og som hun senere bortforklarer som en hallusinasjon (Knausgård, 2021, s. 146-147). I hennes første møte med morgenstjernen beskriver hun stjernen som vakker og virker lettet over at andre også kan se den, i motsetning til brannen som bare hun så. Hun reflekterer også at andre virker redde for stjernen og tenker: «Skulle dommedag komme, var jeg bare glad til.» (Knausgård, 2021, s. 252). Vi ser derfor her at hun opplever stjernen med en form for optimisme, men legger også til at det trolig kommer en vitenskapelig forklaring på hvorfor stjernen oppstår. Hennes reaksjon på stjernen er forskjellig fra Arne sin ettersom sønnen til leietakerne kommer skrikende til der hun bor. Sønnen er tydelig desperat og Iselin blir skremt av hendelsen (Knausgård, 2021, s. 345-347). For henne er det derfor mer naturlig å glemme stjernen etter den traumatiske hendelsen med sønnen til leietakerne. Iselin fremstår som en karakter som opplever utenforskap. Dette ser vi ved at hun arbeider på en dagligvarebutikk og trolig har droppet ut av psykologistudiet (Knausgård, 2021, s. 117). I tillegg hintes det mot at hun har problemer med overspising, spesielt ettersom en fremmed mann påpeker at hun «spiser for mye» (Knausgård, 2021, s. 123). Hun blir derfor også en karakter som forbindes med stillstand.

Presten Kathrine reagerer med frykt, da hun ser stjernen for første gang. Ettersom Kathrine også arbeider som prest vil dette trolig være med på å farge hennes tolkning av stjernen. Hun vil, på bakgrunn av presterollen, i utgangspunktet ha stor sannsynlighet til å koble stjernen mot en kommende apokalypse eller andre religiøse motiver. Hun konkluderer til tross for

dette med «Etter noen minutter var det som om det ikke gikk å se mer på den.» (Knausgård, 2021, s. 334). Dette kan forklares ut ifra at hun er usikker på om hun tror på Gud, som hun også påpeker tidligere: «Om han hadde trodd på Gud. Sannsynligvis ikke, det var det jo nesten ingen som gjorde lenger. Gjorde jeg?» (Knausgård, 2021, s. 204). Det blir derfor tydelig at selv om stjernen er noe karakterene reagerer sterkt på, så er stjernen noe som bare opptar dem i et kort øyeblikk.

Som også tittelen tilsier er stjernen et viktig symbol i romanen, og åpner opp for videre tolkning. I masteroppgaven *Knausgårds åpenbaring. En tematisk litterær analyse av kristne forestillinger og apokalyptikk i Morgenstjernen* skriver Heidi Teigen om kristne forestillinger i *Morgenstjernen*, og knytter romanen opp mot intertekstuelle referanser i Bibelen (Teigen, 2023, s. 80). Basert på dette ser vi at romanen inneholder betydelige referanser til kristendommen. I Matteusevangeliet skildres også en ny stjerne som står opp etter Jesus har blitt født, og som leder vismennene til stallen i Betlehem (Matt 2,2, Bibel 2011). Betlehemstjernen blir derfor forbundet med ledelse, og at noe ekstraordinært har skjedd. Stjernen i *Morgenstjernen* har paralleller til Betlehemstjernen ettersom de begge oppstår uventet. I tillegg kan det tenkes at stjernen i romanen skal fungere som en slags ledestjerne for å lede karakterene tilbake til livskraftene og det naturlige. Den vil i så fall symbolisere skapende krefter som kan bidra til en positiv utvikling for karakterene.

Stjernen i romanen kan også tolkes som en sol. Flere av karakterene beskriver en intens varme i både den første og den andre dagen i romanen. Kathrine påpeker at «luften ikke ble kjøligere da solen gikk ned, men forble het, nesten brennende» (Knausgård, 2021, s. 333) på kvelden den første dagen. Også Iselin beskriver varmen som at «Lufta nesten glødet.» (Knausgård, 2021, s. 121). Denne varmen blir også beskrevet den andre dagen, av Helge som spør Vibeke om hun «holder ut i infernoet» (Knausgård, 2021, s. 497). Basert på beskrivelser av denne heten kan vi derfor tolke dette som om det er to soler som gir varme. Videre kan dette også forklare hvorfor det er så varmt - selv på natten. Solen er, som nevnt, viktig i vitalismen. Dette er noe trekker Vassenden frem som et viktig motiv (Vassenden, 2012, s. 28) - her ofte fremstilt med Munchs *Solen*. Han skriver videre mennesker i fri sameksistens med naturen inngår i en vitalistisk motivkrets. I vitenskapen er solen som er grobunn for alt liv på jorden (Engvold, 2023). Dette viser nok en gang hvordan stjernen kan fungere livsbekreftende, men kan også vise en destruktiv og skadende side. Stjernen symboliserer noe nytt og underlig og kan sees på som en mulighet til å få kontakt med livskraftene. Denne muligheten forblir

ubrukt ettersom vi ser at den nye stjernen ikke endrer på karakterenes atferd. De forblir fanget i fornektelsen og fremstår tafatte i møte med den nye stjernen.

I romanen er det uansett stjernen som forsøker å sette karakterene i kontakt med livskraftene og rense ut det oversiviliserte, og kan derfor tolkes som skapende og livsbekreftende. Dette ettersom den prøver å bryte opp i den faste hverdagen til karakterene. Likevel ser vi en ambivalens til stjernen, noen reagerer med frykt, mens andre stoler blindt på at vitenskapen komme med en forklaring, noen andre ser på den som et tegn på en kommende apokalypse. På bakgrunn av dette kan vi se at stjernen foreløpig kan være både skapende og destruktiv samtidig. Dette spenningsforholdet mellom det skapende og det destruktive minner oss også om dobbeltreferansen hvor stjernen både kan være Jesus og Lucifer som ligger til grunn i romanen.

5.2.2 Dobbeltreferansen - Jesus og Lucifer

Det er karakteren Egil Stray som tenker mest på stjernen og hvilken betydning den kan ha. Her trekker han frem at morgenstjernen kan fungere som en referanse til både Jesus og djevelen: «Jeg er den klare morgenstjerne, hadde Jesus sagt. Men hos Jesaia var morgenstjerna Djevelen» (Knausgård, 2021, s. 379). Her blir leseren for første gang kjent med denne dobbeltreferansen til både Jesus og Djevelen. Videre finner Egil frem en Bibel og bemerker at:

Morgenstjerna het Lucifer på latin, og det betydde lysbærer. Her var Lucifer morgenrødens sønn, og morgenrøden kunne vanskelig være annet enn Gud, altets skaper. Lucifer forsøkte å bli hans like, men blei styrtet fra himmelen og ned i dødsriket, som han da ifølge tradisjonen ble hersker over. (Knausgård, 2021, s. 427)

Videre tenker han på at det er merkelig at både Jesus og Lucifer blir kalt Morgenstjernen. Det faktum at Egil reflekterer over denne referansen kan også tyde på at denne dobbeltreferansen er lagt til med vilje, slik at leseren skal bli klar over den uten å ha inngående kjennskap om Bibelen fra før av. Egil påpeker at: «Ikke trodde jeg at stjerna *var* Lucifer eller Kristus. Stjerna var stjerna. Men at den var et *tegn* på noe, tvilte jeg ikke på» (Knausgård, 2021, s. 427). I tradisjonell kristen moral blir Jesus ansett som «det gode», mens djevelen, eller Lucifer – er ansett som «det onde». Her stiller derfor stjernen seg i en slags dobbeltposisjon hvor den kan være både god og ond.

Denne dobbeltposisjonen kjenner vi igjen fra vitalismen for å være både fulle av liv og livstomme. Ehlers Dam trekker frem i *Den vitalistiske strømning* (2010) at det er karakteristisk for livsbegrepet ofte også fungerer som et kritisk motbegrep som nettopp skal vise forskjellene mellom det livsfulle og det livstomme. Han skriver videre at det ikke er definert hva som regnes som livskraft og ikke. For eksempel kan storbyen regnes som livsfremmende hos noen, men livshemmende for andre. Det avgjørende kriterium er uansett at det regnes som livsbekreftende fordi det uttrykker en livsfremmende strømning. (Ehlers Dam, 2010, s. 65-66). Vi ser at karakterene raskt går videre med hverdagen sin, og i stor grad overser nettopp morgensjernen i seg selv, som igjen kan hinte mot at de er livstomme og ikke tar inn over seg den utfordringen de står overfor. Ehlers Dam påpeker også at «Det gjelder om ikke at stivne i faste tankeformer eller i livshæmmende livsformer» (Ehlers Dam, 2010, s. 53). I romanen ser vi tydelig at flere av karakterene fremstår som livstomme og preget av rutiner og hverdagslig automatikk. Til og med Arnes håndtering av konens nylig oppståtte psykose går på automatikk. Katrine opplever at mannen ikke stoler på henne og tror at hun har hatt en affære. Det er hovedsakelig to ting som driver handlingen i romanen. Den første er den nye stjernen som også er signaturen for det mystiske. Med det mystiske menes da for eksempel dyrene som oppfører seg rart, den nye stjernen og døden som er opphevet. Dette står i kontrast til hverdagsrealismen hvor vi ser problemer i ekteskap, lage middag og reise til og fra arbeid. Det hverdagslige er noe vi kjenner igjen fra våre egne liv og fra vår egen samtid.

Søkelyset på det hverdagslige er naturligvis noe vi kjenner igjen fra Karl Ove Knausgård sin *Min kamp*-serie, men i *Morgensjernen* bidrar det til en økende uhygge for leseren. Leseren oppfatter at noe er galt, i et romanunivers som ligger tett opp mot vår egen samtid, men ser at karakterene tydelig ikke reagerer på at noe er galt. Denne uhyggen inviterer også leseren til å reflektere over hva som kan virke hverdagslig, rutinepreget og livstomt i sin egen samtid. Karl Ove Knausgård har tidligere sagt at mye av inspirasjonen til *Morgensjernen* kom fra covid-19-pandemien og påfølgende nedstenging av samfunnet, og mye av tematikken i romanen er nettopp knyttet opp til hvordan mennesker oppfører seg i en krisesituasjon.

5.2.3 Seksualitet og *Morgensjernen*

Ettersom romanen tilbyr et innblikk i hverdagen til karakterene, får vi også et innblikk i konflikter mellom dem. Vi ser at blant annet Kathrine og Gaute opplever krise i ekteskapet, Arne har en psykotisk kone, Jostein har en affære med en tilfeldig kunstner og Tove er

avhengig av angstdempende medisin. Vi ser også at det oppstår misforståelser mellom dem som drar handlingen videre. Dette kan minne oss om et liv preget av uærlighet og forhold uten lidenskap. Det er heller ikke noen erotiske øyeblikk knyttet til noen av parene.

Vassenden nevner at seksualitet og seksualakten som en måte å komme i kontakt med livskraftene (Vassenden, 2012, s. 30). Tove, som har klassiske tegn på psykose, er også maler. Arne finner flere bilder som er seksuelt ladet med erigerte penisser, men også et ark hvor det står «Jeg vil knulle Egil» tre ganger etter hverandre (Knausgård, 2021, s. 23). Gaute mistenker Kathrine for å være utro etter at han finner en graviditetstest og mistenker at han ikke er faren til det mulige barnet. Dette nekter Kathrine for, før Gaute påpeker at «vi ligger jo ikke sammen lenger» (Knausgård, 2021, s. 341). Samtidig som Gaute beskylder Kathrine for å være utro, har Jostein en affære.

I forbindelse med at Jostein er utro er også romanens eneste seksuelle handling skildret. Jostein er utro med en kunstner som han har møtt i sitt arbeid som kulturjournalist. Akten blir beskrevet med groteske detaljer og han tenker under samleiet:

Herregud, er det der meg? Tenkte jeg og vrikket meg litt framover på kne sånn at jeg kom i rett posisjon før jeg stakk stålmannen inn i henne. Jeg forsøkte å ikke se inn i speilet, men blikket vendte hele tiden tilbake dit mens jeg jukket inn og ut (Knausgård, 2021, s. 256)

I denne passasjen ser vi at språkbruken er preget av klisjeer, og at beskrivelsen av seksualakten fremstår som forutsigbar og fantasiløs. Dette blir videre forsterket av at Jostein gjentar at kunstneren «Er så deilig.» (Knausgård, 2021, s. 256). En klisjé er definert som en uttrykksmåte som en stereotyp og forutsigbar formulering, og representerer en stivnet vending (Universitetet i Bergen, & Språkrådet, 2023). Her er spesielt den stivnede språkbruken relevant. Vassenden påpeker i forbindelse med seksualakten og svangerskap at «Det naturlige råder, og det kunstige er skadelig» (Vassenden, 2012, s. 30). Her ser vi at de banale språklige vendingene bidrar til å videre forsterke inntrykket av at dette ikke er vitalistisk sex. Spesielt ettersom seksualakten er drevet av mekanikk heller enn av lyst, og blir med dette fremstilt som kunstig. Dette bidrar til å forsterke inntrykket av Jostein som en karakter som står spesielt langt borte fra det naturlige, og viser hvor langt Jostein står fra livskraftene. Vi ser derfor tydelige tegn på stillstand og lite begjær i forholdet mellom parene. Dette kan minne

oss om oversivilisering og at ekteskapene har blitt mer vane enn ekte livsglede og fungerer derfor for å vise frem hva som er galt i samfunnet. Selv om dette ikke nødvendigvis er noe som endrer seg betydelig i løpet av romanen, kan allikevel fravær av seksuelle handlinger fungere som et hint om at noe er galt.

5.2.4 Apokalypse og død

Som nevnt tidligere trekker Vassenden frem sammenhengen mellom det skapende, her altså kroppen, livet og det vitale, og det mer destruktive for eksempel lynnedslag, konflikt og kamp. Vassenden sier at begge deler er sentrale motiver som kan vise begge sider av livet. (Vassenden. 2012, s. 28-29). Vi ser blant annet at været i *Morgenstjernen* er underlig og ustabil. Allerede før stjernen dukker opp bemerker Arne: «Underlig nok var det like varmt ute som dagen før, selv om sola ikke skinte» (Knausgård, 2021, s. 22), noe som også flere karakterer gjentar. Dette kan gi assosiasjoner til et slags helvete som vanligvis forbindes med flammer og varme, men som også kan gi assosiasjoner til en kommende apokalypse. *Morgenstjernen* har, av flere, blitt knyttet til apokalypsen.

Den tidligere nevnte artikkelen av Rikke Andersen Kraglund (2022) ser på apokalypsen og det overnaturlige knyttet til science fiction. Masteroppgaven av Heidi Teigen (2023) undersøker kristne forestillinger og apokalyptikk i romanen. Det er derfor betydelig grunn til å tolke enkelte elementer fra romanen opp mot en kommende apokalypse. I romanens avslutning reflekterer Egil over at: «Den betyr at det har begynt.» (Knausgård, 2021, s. 664). Det er derfor grunn til å tolke at apokalypsen er i gang. Ettersom dette er den første romanen i en lenger romanserie er det naturligvis snakk om starten på en kommende apokalypse.

Også i første kapittel i antologien *Naturen en gave* knytter Marius T. Mjaaland apokalypsen i *Morgenstjernen* opp mot klimaendring og antropocen. Han uttrykker om hvordan vi kan se antropocen i romanen «Knausgård leser dette som tegn i tiden, altså i vår tid: antropocen. Der er en tid som er innhentet av død, apokalypse og gudsforlatthet.» (Mjaaland, 2023, s. 49). Basert på dette kan man altså tolke *Morgenstjernen* som et innlegg i klimadebatten. Her fremstiller Knausgård flere karakterer som forblir passive i sitt møte med den nye stjernen. Ettersom stjernen i teorien skal symbolisere endring og ledelse, er det derfor interessant at karakterene ikke handler i møte med den. Dette kan også minne om leserens forhold til klimaendringer, og våre egne følelser av maktesløshet. Ved dette inviterer Knausgård leseren til å reflektere over eget forhold til klimaendringer.

En kommende apokalypse er allikevel ikke nødvendigvis knyttet til noe negativt. Den kan også bidra til å rense ut det som er stivnet og dødt. Som nevnt ser vi at flere tegn på karakterene fremstår som stagnerte og døde. I det Tove, kona til Arne, blir lagt inn på psykiatrisk avdeling for psykose sier hun «Alle er døde» til Arne (Knausgård, 2021, s. 536). Han reflekterer så videre på om dette henger sammen med psykosen, men konkluderer med at alt har en betydning, og han konkluderer med «Vi var døde for hverandre» (Knausgård, 2021, s. 536). Her ser vi derfor at de har en tydelig distanse til hverandre.

Innen vitalismen er ikke apokalypsen nødvendigvis forbundet med noe utlukkende negativt. Den gir også grobunn for nytt liv og regnes ofte som en opprivende og utrensende kraft. Som Kathrine også påpeker under en begravelse «Livet er hellig, og det er døden som helliggjør det, og meningen med livet er Gud» (Knausgård, 2021, s. 203). Stjernen som her mulig kan representere den kommende apokalypsen fungerer derfor som et motiv på både en skapende og en destruktiv kraft.

5.2.5 Avsluttende refleksjoner

Vi ser at stjernen symboliserer endring, og at den kan varsle en kommende apokalypse. Karakterene i *Morgenstjernen* fremstår som stillestående og passive både i møtet med denne nye stjernen, men også i forbindelse med sine egne liv. Dette ser vi spesielt i karakterenes ekteskap, men vi ser at flere karakterer som kan tolkes som ensomme. Kathrine tenker at stjernen kan symbolisere en mulig dommedag, men går raskt videre med hverdagen etterpå. Dette viser en slags likegyldighet til det destruktive.

I *Økokritisk håndbok* påpeker Furueth og Hennig med referanse til Ursula Heise at romaner og filmer som tematiserer klimaendringer også anvender bibelske motiver for å vise apokalypsen (Furueth & Hennig, 2023, s. 84). Apokalypsen virker nært forestående i *Morgenstjernen*, og romanen skildrer starten på endetiden. Her er det stjernen fungerer som en advarsel på hva karakterene har i vente. Vi ser blant annet karakterene i romanen forbli passive i møte med den nye stjernen, som igjen speiler et manglende engasjement og lite handling. Videre kan dette være med å reflektere en følelse av håpløshet i møte med klimaendringer og økologisk krise. Basert på dette kan dette gi grunn til å tro at *Morgenstjernen* fungerer som et pessimistisk innlegg i klimalitteraturen.

Egil viser også til Bibelens dobbeltreferanse med Jesus og Lucifer, og tenker at stjernen kan symbolisere begge samtidig. Jesus og Lucifer regnes som en motsetning, hvor en symboliserer det gode og den andre det onde. Det dialektiske forholdet mellom det gode og det onde, eventuelt også mellom livet og døden er noe de ulike karakterene forholder seg i varierende grad til. Romanen setter derfor opp gjentatte komplementære bilder på for eksempel skapende og destruktiv, Jesus og Lucifer samt også det levende og det døde. Konflikten og uhyggen i romanen blir stort sett skapt ved å anvende slike spenningsforhold mellom ulike bilder. Dette er også noe som er relevant for skillet mellom det døde og det levende som jeg skal se på i neste delkapittel.

5.3 Skillet mellom de døde og levende

Sentralt i handlingen er fravær av døden i *Morgenstjernen*. Dette er også sentralt for vitalismen ettersom livet er individualiserende, mens døden har en frigjørende kraft. I dette delkapittelet vil jeg derfor se hvordan romanen forholder seg til skillet mellom de levende og de døde, jeg vil også se på hvor de som er døde i romanuniverset havner og hvordan døden har en frigjørende kraft.

5.3.1 Fravær av livet og døden

Den vitalistiske tanken om at døden er en naturlig del av livet og dernest ikke utelukkende er negativt, står sentralt i *Morgenstjernen*. Vi kan derfor tolke det at døden uteblir som noe negativt som stanser den naturlige utviklingen, og dermed også stanser den naturlige syklusen mellom livet og døden. Anders Ehlers Dam (2010) påpeker at i døden forenes tilblivelse og død i en større enhet, som igjen relativiserer det individuelle liv i forhold til det absolutte liv. (Ehlers Dam, 2010, s. 61). Her påpeker han derfor at for å gi den enkelte sitt liv en verdi, må det inngå i nettopp denne sirkelen mellom livet og døden. Det er i denne sirkelen vi finner livskreftene.

Som nevnt foregår *Morgenstjernen* i en tid der døden er opphevet. Det er flere hendelser i romanen hvor flere av karakterene burde ha dødd, men hvor de forblir levende. Eksempler på dette er operasjonen hvor pasienten til Solveig er erklært død, men hvor hjertet plutselig slår igjen (Knausgård, 2021, s. 182-187). Andre eksempler er Ole som skyter seg i brystet med hagle og som ikke har puls når Turid finner han (Knausgård, 2021, s. 464-468). Romanen

presenterer i tillegg enkelte tilfeller hvor det ikke like åpenbart at døden burde vært til stede. Emil som mister et barn ned fra stellebordet i barnehagen (Knausgård, 2021, s. 96) gir ikke et like tydelig bilde på om barnet burde ha overlevd eller ikke. Det blir uansett tydelig lenger ut i romanen at døden er opphevet, og at dette er direkte knyttet til stjernen.

Selv om døden er opphevet, finnes det er enkelte tilfeller av død i romanen. Vi blir blant annet introdusert for svartmetall-bandet som er blitt drept på bestialsk vis. Også Kathrine opplever død i form av mannen som hun begraver, som også minner om beskrivelsene av mannen hun tidligere har møtt på flyplassen. Alle tilfellene av død har skjedd før stjernen dukker opp. I essayet knytter Egil dette opp mot Johannes' åpenbaring og gjentar sitatet i åpningen til romanen «De skal lengte etter å få dø, men døden skal flykte fra dem.» (Knausgård, 2021, s. 640). Vi ser derfor at stjernen er knyttet til udødeligheten og fungerer som et virkemiddel for å vise at noe er underlig og galt.

Et symbol i vitalismen er naturligvis fødselen, starten på nytt liv og løftet om videre vitalistisk kretsløp. Fødselen fungerer derfor som en motsats til døden og bidrar til å løfte syklusen videre. I en roman med et ellers høyt antall karakterer er det relativt få barn som har aktive roller og barna fremstår tidvis som brysomme for fortelleren. Vi ser at for eksempel Arne forlater sine to barn sammen med sin psykotiske kone for å kjøpe alkohol og krasjer bilen og tenker: «Mamma manisk. Pappa full. Bilen krasjet. Hvordan havnet jeg her? Og hvordan kunne jeg legge så mye ansvar på Ingvilds skuldre? Hun var jo bare femten. Jeg tok en ny slurk» (Knausgård, 2021, s. 298). I tillegg er det Egil som ikke ønsker besøk av sønnen ettersom «han tok all plass» (Knausgård, 2021, s. 384). Jostein velger også å drikke seg full heller enn å dra hjem til sønnen Ole, til tross for at kona, Turid, uttrykker bekymring (Knausgård, 2021, s. 238). Ole fremviser også et tydelig utenforskap ettersom han tilbringer mye av tiden sin på datamaskinen inne på soverommet etter å ha droppet ut av universitetet (Knausgård, 2021, s. 263). Ungdom og ung voksne er vanligvis forbundet med optimisme og fremtid. Vi ser at spesielt Ole ikke symboliserer noe skapende og frigjørende, og viser ikke denne optimismen som vi forbinder med ungdom. Ved å tidvis la barna fungere som et irritasjonsmoment blir også disse idealene avvist.

Det er i tillegg heller ingen fødsler, selv om vi følger et stort antall par i romanen. Det nærmeste er Kathrine, som tror at hun kan være gravid ettersom hun opplever kvalme og oppkast på hotellet i Bergen (Knausgård, 2021, s. 72). Gaute mistenker at Kathrine har vært

utro. Denne mistanken blir ytterligere forsterket etter at Gaute finner en graviditetstest, noe som forsterker konflikten mellom dem. Kathrine tenker på graviditeten i forbindelse med den nye stjerna: «Hvorfor skulle det det ikke være tegn på noe godt? På ny skapelse, på nytt liv?» (Knausgård, 2021, s. 341-342). Romanen tilbyr ikke et definitivt svar på om hun faktisk er gravid eller hvem som eventuelt er faren i romanen. Her kan dette også eventuelt tolkes som en jomfrufødsel, som igjen gir assosiasjoner til Jesu fødsel. Det er allikevel et poeng at konflikten eskalerer som følge av at Kathrine mistenker at hun er gravid. Ettersom fødselen symboliserer starten på nytt liv, kan vi se at konflikten mellom Gaute og Kathrine viser stor avstand mellom menneskene og livskraftene.

Ved at både døden og fødselen er fraværende i romanen minner oss igjen om at noe er i ubalanse og dermed at syklusen har stoppet opp. Som kan tyde på at noe har stivnet og blitt fastlåst. Dette kan også om at det ikke nødvendigvis bare er døden som er forsvunnet, men at også grobunnen til nytt liv ikke er som det skal. Dette er også noe som kan åpne opp for videre refleksjon for leseren. Ifølge FHI ser vi en nedgang i fødselstall i Norge (FHI, 2023). Ettersom livet og døden dialektisk er avhengige av hverandre kan dette fungere som en tankevekker for leseren og minne oss om at livet så vel som døden, er noe menneskeheten er avhengige av.

5.3.2 Sykehusmotivet og syklisk vitalisme

Som Halse trekker frem er selve syklusen en viktig del av vitalismen. Her tenker vi ikke på det eksplisitt vitale livet, men også det andre aspektet som er døden (Halse, 2014). Også Ehlers Dam (2010) trekker frem dødens betydning, han skriver at døden i tradisjonell kristen kultur tidligere ble oppfattet som en overgang mellom liv og evighet ble endret til å være en del av den monoteistiske helhet i Nietzsche sin filosofi (Ehlers Dam, 2012, s. 61). Ettersom det er selve syklusen med å gå fra livet til døden og dermed forbli i det evige kretsløpet som blir sett på typisk vitalistisk, kan man derfor tenke at døden er en naturlig del av livet.

Morgenstjernen forgår i en tid der døden uteblir, og kretsløpet derfor blir brutt opp.

Eksempler på dette er kattungen som Arne begraver, den hjernedøde pasienten som våkner opp under organtransplantasjonen samt trafikkulykken hvor ingen døde. Derfor er vil det være sentralt å trekke frem hvordan dette skillet mellom liv og død viser seg i *Morgenstjernen* og hvordan romanen fremviser en syklisk vitalisme som har stoppet opp.

Allerede i epigrafen blir det tydelig at karakterene i romanen skal lengte etter å dø, men at døden skal flykte fra dem (Åp 9,6, Bibel 2011). At romanen foregår i en tid hvor døden uteblir er en sentral konflikt i handlingen. Dette blir tydelig hos flere av karakterene, men tydeligst er det hos sykepleieren Solveig. Hun skal være med på en organtransplantasjon hvor pasienten åpner øynene og hjertet begynner å slå (Knausgård, 2021, s. 182-187). Videre ser vi at pasienten også er levende neste dag. Solveig blir fortalt at «Hjertet hans slo av egen kraft, og CT-skannen hadde vist aktivitet i hjernen, så han var definitivt levende» (Knausgård, 2021, s. 458). I samme kapittel er det også en buss som krasjer med en bil og en rekke alvorlig skadde pasienter kommer inn til sykehuset. Flere leger og sykepleiere påpeker at en rekke av passasjerene burde ha vært døde av skadene, men fremdeles er i live (Knausgård, 2021, s. 464-465). Ved å skrive om helsepersonell her blir også skillene mellom livet og døden forsterket. Ettersom legene og sykepleierne uttrykker overraskelse og forvirring både av at hjertet til pasienten begynner å slå og at ingen dør i trafikkulykken.

Selve sykehuset er derfor et sentralt motiv i *Morgenstjernen*. Ettersom et sykehus er et sted hvor man vanligvis både blir født og stedet man dør – man kan derfor tolke sykehuset som et viktig sted i den sykliske vitalismen. Ved å bruke sykehusmotivet ser vi spesielt hvordan forholdet mellom livet og døden er visket ut i *Morgenstjernen*.

En karakter som opplever skillet mellom livet og døden er Jostein. Jostein har i løpet av de foregående kapitlene opplevd å ha besvimt gjentatte ganger. Etter at han får vite at sønnen, Ole, har prøvd å skyte seg selv, besvimer han igjen. Denne gangen våkner i det som kan tolkes som et slags venterom til dødsriket, men som blir betegnet som «landet for de som ikke er» (Knausgård, 2021, s. 599). Her møter han Ole som vi vet svever mellom liv og død (Knausgård, 2021, s. 578). Her har han hukommelsestap og husker han ikke sitt eget navn eller navnet på sønnen sin. Når Jostein våkner opp igjen to uker senere, er han på sykehus. De tydeligste eksemplene på skillet mellom livet og døden foregår på sykehuset. Både Solveig sin pasient og Jostein opplever å sveve mellom livet og døden på sykehuset. Det er derfor mulig å tolke sykehuset som et sted hvor den vitalistiske syklusen mellom livet og døden står spesielt sentralt.

5.3.3 Dødsriket i *Morgenstjernen*

En omfattende del av romanens avslutning foregår i «Landet til de som ikke er» (Knausgård, 2021, s. 599). Beskrivelsene av dette stedet minner om en fysisk representasjon av limbo, som

ifølge Store Norske Leksikon er et parallelt dødsrike på siden av skjærsilden (Stensvold, 2021)². I romanen vises dette som et sted mellom dødsriket og de levende sitt rike. Det er nettopp dette stedet Jostein trer inn i etter at han får vite at sønnen har skutt seg selv. Gjennom romanen er Jostein den karakteren som fremstår som mest karikert og er tydelig knyttet til en tradisjonell form av maskulinitet. Dette ser vi tydelig gjennom passasjen hvor han har en affære med kunstneren på hotellrommet. Limboet blir beskrevet som en våt og kald mosefull skog. Vi får heller ikke en forklaring på hvordan Jostein havner der, eller hvorfor akkurat han våkner opp igjen. Vi vet at blant annet sønnen Ole, men også pasienten til Turid, befinner seg i en tilstand hvor de ikke er døde og samtidig ikke levende. Vi får ikke vite om Jostein sin sønn fremdeles ligger i koma selv etter at Jostein våkner. Romanen tilbyr ikke en forklaring på hvorfor dette er tilfelle.

I tillegg ser vi også at Jostein sin kropp tydelig er uforandret i limbo. Han skriver:

Det ga en slags mening. At det var sjelen min som hadde vært der ute i mørket og tatt en annen vei og kommet hit. Jeg så ned på kroppen min. Hva gjorde i så fall den her? Med mage og alt? Faen så mange spørsmål på en gang. (Knausgård, 2021, s. 580)

Vi ser derfor at i romanens beskrivelse av døden ikke nødvendigvis skiller kroppen fra sjelen, men at den fysiske kroppen blir speilet slik den fremstår i romanens virkelige verden. Dette kan forklares ut ifra at syklusen mellom livet og døden har stoppet opp i romanen.

Vi ser at Jostein delvis mister hukommelsen i limbo. I limboet møter Jostein sønnen sin og farmoren sin, som han ikke kjenner igjen. Farmoren forklarer at grunnen til at Jostein ikke husker noe er fordi han drakk av elven Leite (Knausgård, 2021, s. 590). Hun forklarer ham videre at for å komme til de dødes land må man krysse til andre siden av broen, men at ingen foreløpig kommer over (Knausgård, 2021, s. 598-599). Etter hvert ser vi at Jostein får mer og mer informasjon om seg selv. Han finner for eksempel ut at han røyker, husker sitt eget navn og andre i familien. Til tross for dette husker han ingenting av seg selv og må få hjelp av de rundt han for å finne ut hvem han er (Knausgård, 2021, s. 602). Vassenden påpeker at vitalismen ikke skiller mellom kropp og ånd (Vassenden, 2012, s. 22). I dette utdraget ser vi et tydelig skille mellom kroppen og ånden hos Jostein, men dette kan tilskrives at han drakk

---

² Jeg vil derfor omtale dette stedet som Jostein havner som limbo videre i analysen min.

av elven, og har mistet hukommelsen. Både sønnen og farmoren ser ut til å vite hvem Jostein er, og hvilket forhold de har til han. Dette kan tyde på kroppen og ånden forblir sammen i limbo i *Morgenstjernen*. Jostein fremstår allikevel forandret i limbo. Her er det tydelig en lengsel etter sønnen som «beveget seg urovekkende fort mellom trærne» (Knausgård, 2021, s. 587), som står i kontrast til den Jostein som overser sønnens behov for å søke forfremmelse på jobb. Dette tyder på en endring som har oppstått i Jostein i løpet av tiden i limbo, og at hans prioriteringer blir annerledes.

Videre kan det tenkes at limbo blir en måte for Jostein å komme i kontakt med livskreftene. Jostein er, som nevnt, den karakteren som fremstår som lengst fra livskreftene. I limbo beskriver han likevel, «Hjertet som slo, så enkelt og vakkert. Blodet som strømmet rundt til hver en del av kroppen.» før han senere sier høyt til seg selv «så fint du slår» (Knausgård, 2021, s. 584). Fokuset han her har på kroppen og på blodet står i kontrast til de øvrige beskrivelsene han har hatt i løpet av romanen. Det faktum at limbo blir beskrevet som en skog, og dermed også det naturlige er også interessant. Skogen symboliserer det rene og naturlige, og ettersom det nettopp er her Jostein reflekterer over kropp og blod viser en større forståelse enn vi har sett tidligere. I skogen i limbo er han ikke bundet av de samme mekanismene som tidligere og fremstår som mer frigjort enn ellers i romanen. Her ser vi derfor at døden kan ha en frigjørende kraft, som bidrar til at man blir mindre bundet.

5.3.4 Døden som en frigjørende kraft

Anders Ehlers Dam trekker frem at «vitaliteten kræver frigjørelse, da den er blevet dækket til med livshæmmende tanker og forestillinger, fordrejet æstetisk og fordærvet livsform» (Ehlers Dam, 2010, s. 10-11). Innforstått i dette er at døden kan være en slik frigjørende kraft ettersom noen må dø for at det skal bli rom til nytt liv.

Den karakteren i romanen som uttrykker den tydeligste lengselen etter frihet er Egil. Han skriver «Frihetslengsel, når den blir aktualisert, leder til oppbrudd og derigjennom til noe nytt» (Knausgård, 2021, s. 400). Videre forteller han om tiden etter gymnaset hvor han drar så og si fritt gjennom Europa, før han får et nervøst sammenbrudd i Zürich. Der blir han tvunget til å kontakte familien som igjen må legge han inn på et sykehus som følge av hendelsen (Knausgård, 2021 s. 405-407). Der beordrer legene om at Egil må ha «faste strukturer, faste sammenhenger, oversiktighet og rutiner» (Knausgård, 2021, s. 409), som blir det motsatte av den friheten Egil søker til.

Videre trekker han også frem i forbindelse med at friheten ikke er ubetinget og at «Livet trenger stadig tilførsel av næring, om det nå er fra sola, vannet, jorda eller annet liv, for om den stopper, går den levende materien tilbake til den ikke-levende materien og friheten opphører.» (Knausgård, 2021, s. 401). Her peker Egil på tanken om at døden helliggjør livet, nettopp fordi friheten stopper dersom man ikke får stadig tilførsel av livskraft. Boasson (2015) skriver at gjennom døden vil det individuelle bli opphevet til en del av all-livet (Boasson, 2015, s. 56), og dermed også inngår i tanken om vitalistisk syklus. Egil påpeker videre at dynamikken mellom frihet og avhengighet er gjeldende både for «for den encellede skapningen og bakterien som den er for oss» (Knausgård, 2021, s. 401). Her bekrefter derfor Egil den vitalistiske tanken om at livskraftene er felles for alt levende. Samtidig som at han også peker på at alt levende er avhengige av næring fra livskraftene for å ikke bli stillestående.

Dette kan også være med på å forklare Egil sin fascinasjon for døden i essayet. Der påstår han i tråd med vitalistene, at nettopp døden er frigjørende fordi den gir rom for endring, frigjøring og mer liv.

Er svaret at døden rydder plass for mer liv, blir spørsmålet videre hva *det* er godt for. Jo, *mer* liv åpner opp muligheten for *nytt* liv, og *nytt* liv endrer balansen i det eksisterende og skaper utfordringer som det må tilpasse seg, altså endring igjen. Døden er det som gjør utvikling mulig. Og den utviklingen er det som har gjort oss mulige. Vi er like unødvendige som døden, og hvor merkelig det enn høres ut, er vår tilstedeværelse her nærmere knyttet til den enn til livet. Det er døden som har skapt oss. (Knausgård, 2021, s. 618-619)

Egil knytter dette videre opp mot syndefallsmyten og undrer seg over om Gud mente at livet på jorden fungerer som en straff for mennesket. Videre knytter han dette opp mot at livet på jorden kan «oppfattes som helvete» (Knausgård, 2021, s. 620). Her knytter Egil også syndefallsmyten opp mot kjerubene som vokter tilgangen til livets tre (Knausgård, 2021, s. 621). Med dette ser vi derfor at Egil presenterer at udødelighet er noe Gud holder borte fra menneskene, som en del av straffen for å ha spist av epletreet.

I tillegg knytter han syndefallsmyten opp mot tilegnelsen av kunnskap, og at det nettopp var kunnskap som tvang mennesket ut av paradiset. Denne kunnskapen ble videre satt i systemer som filosofi, vitenskap og religion. Her påstår Egil at det er kunnskapen som «spinner et nett over dødens avgrunn slik at vi ikke ser den» (Knausgård, 2021, s. 620). Ved dette kan vi se at kunnskapen kan brukes til å hindre døden. Jeg kommer tilbake til vitenskapskritikken i neste delkapittel. Det faktum at Egil spiser eplet kan allikevel sees på som en allusjon til nettopp syndefallsmyten, og forteller oss at Egil søker kunnskap om døden. Med dette blir Egil også klar over at udødelighet ikke utelukkende er knyttet til noe positivt. Her blir han også observant på at udødelighet ikke nødvendigvis er et gode. Dette er også i tråd med den vitalistiske tanken om at livet og døden inngår i en evig syklus.

Videre i essayet forteller Egil om et besøk på museum i Tübingen i Tyskland. Der blir han mest fascinert av en figur kalt «Løvemannen». Denne statuen er ifølge NRK datert til rundt 40 tusen år siden (Arntsen & Andersen, 2013). Egil forteller leseren også videre at: «Løvemannen knytter dyret til mennesket» (Knausgård, 2021, s. 623). Dette fordi figuren er halvt menneske halvt løve, men kan også symbolisere en bevissthet og tilknytning til både kultur og mennesket (Knausgård, 2021, s. 623- 627). Egil oppsøker så denne hulen alene og reflekterer over sammenhengen mellom mennesket, kulturen og døden:

Og de var fortrolige med døden. De drepte dyr, og de blei sjøl, i alle fall iblant drept av dyr. Hvordan forsto de den? Hvis alt levende og hadde en sjel, sjøl vannet og skogen, fjellet og himmelen, var også den døde levende, bare et annet sted. Livet var overalt. Det var ingen grenser for det. Og antageligvis ikke mellom det heller. Kanskje Løvemannen ikke handlet om tilknytning, om en forbindelse de laget, men et uttrykk for hvordan det egentlig *var*? At løven og mennesket var det samme? At menneskene her ennå ikke hadde klargjort at det var et vesensskille mellom dem og dyrene? De døde sjelene kunne være overalt, også i dyrene. (Knausgård, 2021, s. 627)

Tanken om å forsone seg med døden fordi den er en del av livet er sentralt i vitalismen, og det er dette Egil også er inne på her. Det blir tydelig at tanken om immanens og den evige vitalistiske kraften ligger til grunn for hans tanker og opplevelser i Tübingen. I utdraget uttrykker Egil også en slags misunnelse ved å være fortrolig med døden. Om å finne tilbake til naturen, og ikke ha dette klare skillet mellom mennesket og naturen. Dette kan også være med

på å forklare hvordan Egil søker seg bort fra samfunnet og til naturen, nettopp for å finne tilbake til tanken om dødens frigjørende kraft.

5.3.5. Avsluttende refleksjoner

Som lesere blir vi stadig påminnet om at døden er opphevet i *Morgenstjernen*. Dette er blant annet det første vi blir møtt med i form av referansen til Johannesevangeliet, men vi ser det også gjennom underlige hendelser knyttet til død og udødelighet i handlingen. Vi ser også at tilblivelsen av nytt liv heller ikke er særlig fremtredende i romanen. Dette står i kontrast til den vitalistiske tanken om at livet og døden går i syklus. Romanen forteller oss også hva som skjer med de som dør i løpet av romanen gjennom karakteren Jostein. Han beskriver limbo som en skog. Her ser vi en annen Jostein enn tidligere. I limboet er han opptatt av å finne sønnen sin. Forholdet mellom far og sønn minner oss igjen om dobbeltreferansen til stjernen som kan være Jesus, Guds sønn eller Lucifer «morgenrødens sønn» (Knausgård, 2021, s. 427). Dette viser at forholdet mellom foreldre er en sentral tematikk i romanen.

I vitalistisk teori er syklusen mellom livet, døden og gjenfødselen sentral. Den vitalistiske holdningen til livet er at døden og fødselen er at de begge inngår i en evig livsstrøm. Romanen foreslår på et nivå at vi alle er udødelige. Om vi ser dette opp mot livet og døden er det en klar forstyrrelse i den naturlige syklusen, ettersom døden uteblir. Som nevnt, er det også er flere tegn på at apokalypsen er nært forestående. Dette utgjør derfor et paradoks i romanen. Hvordan vil en apokalypse fungere dersom ingen kan dø? Her foreslår altså romanen at verden kommer til å bli ødelagt uten gjenfødsel og dermed uten mulighet til forbedring. Denne tanken speiles også i romanens holdning til barn og ungdom. De fremstilles som tafatte og har tydelig distansert fra livskreftene.

Som leser blir vi invitert til å reflektere over at døden som et gode i essayet til Egil. At dette essayet også er romanens avslutning er neppe tilfeldig ettersom det er en omfangsrik del av romanens struktur og bryter også med narrativet i romanen. Dette gjør at essayet skiller seg betydelig ut og åpner for videre tanke hos leseren. Romanen inviterer oss til å reflektere over dødens rensende kraft, og åpner med dette refleksjoner rundt menneskets trang til å stanse døden med vitenskap. Nettopp vitalismens og romanens syn på vitenskap vil jeg utforske videre i siste del av analysen.

5.4 Vitalistisk vitenskap?

Halse skriver: «A prominent symbol of this ‘natural turn’ was the naked body: the human creature stripped of its civilization symbols and loads; a sublime animal set free to seek a new beginning for mankind.» (Halse, 2013, s. 13). Vi ser at vitalismen idealiserer det naturlige og avviser til en grad den strukturelle delen av samfunnet. Vassenden skriver at vitalismen har et ambivalent syn på modernitet og sivilisasjon; «Noen former for vitalisme tilkjenner en kritisk holdning til sivilisasjon og modernitet, mens andre feirer moderne teknologi som livskraftenes nye uttrykksformer.» (Vassenden, 2012, s. 14). Vi ser derfor en tydelig sivilisasjonskritikk innen vitalismen. Denne kritikken er gjennomgående i romanen som er hovedfokuset i det siste delkapittelet. Her vil jeg spesielt knytte denne kritikken opp mot de to foregående delene av analysen min. Altså vil jeg se på hvilke konsekvenser stjernen og døden har på fremstillingen av tro, vitenskap og naturen.

5.4.1 Oksehodene

I et intervju i forbindelse med Kapittelfestivalen i 2022 på Sølvberget bibliotek i Stavanger snakker Karl Ove Knausgård om hvilken rolle djevelen har i romanen. Han trekker frem at djevelen er knyttet til det kroppslige, begjær og en form for liv, mens det guddommelige er uten kropp og fremstår åndelig. Han sier også at vitenskapen gjør døden fjernere, og at mennesket nærmer seg noe åndelig. Han sier «Hva er djevelen da? Det er livet og det er døden» (Sølvberget, u.å.). Dersom vi ser dette ut ifra vitalismen kan *Morgenstjernen* leses som en kritikk mot vitenskapen, ettersom det er vitenskapen som tilbyr livsforlengende medisin som forhindrer døden og livssyklusen. Implisitt her er naturligvis også at det åndelige og guddommelige inngår i kritikken mot livsforlengende vitenskap, mens det kroppslige dels sees på som noe positivt innen vitalismen. Vassenden trekker også frem at det oppstår en paradoksal fascinasjon og forakt mot teknologi. Ambivalensen til vitenskap er derfor sentralt i vitalismen, og er noe Knausgård har vært opptatt av under arbeidet med romanen.

I kapittelet til Turid, som arbeider på en institusjon, rømmer pasienten hennes inn i skogen. I skogen ser vi skapninger som kan tolkes som noe demonisk. Blant skikkelsene er også, pasienten til Turid, Kenneth.

Det var en mann. Han gikk fort og liksom rykkvis, mykt og stivt på samme tid. Hodet hans var stort og tungt som på en okse. Tre lange fletter hang nedover den nakne

ryggtavlen. Fingrene på den ene hånden, som var enorm, sprikte ut i luften. Den andre holdt om et kar. *Kalikalikalikalik*. (Knausgård, 2021, s. 373)

Her er det spesielt beskrivelsen av et vesen med oksehode som er spennende, ettersom de kan vekke assosiasjoner til djevelen. Eller som Turid beskriver det «Øynene hans var gule, og det var ingen mann» (Knausgård, 2021, s. 373). Leseren ser også hint til at noe rituelt har foregått ettersom vesenet stikker en hånd ned i et kar med blod for så å legge håndflaten mot Kenneths panne (Knausgård, 2021, s. 373). Vesenet forsvinner i Turid sitt neste kapittel, og hun tar med seg pasienten tilbake. Tilbake på institusjonen sier Kenneth til Turid at hun er dømt. Turid uttrykker overraskelse over at Kenneth snakker, men rasjonaliserer senere hele hendelsen bort. Vi ser allikevel i slutten av dette kapittelet at sønnen, Ole, har skutt seg selv i brystet, men fremdeles har puls (Knausgård, 2021, s. 569-570). Turid ser ikke en umiddelbar sammenheng mellom Kenneth sin advarsel og sønnen sitt selvmordsforsøk. Ole tilbringer stort sett tiden sin på nett. Turid uttrykker overraskelse over at Ole smiler og svarer at alt er bra før hun drar på jobb på institusjonen (Knausgård, 2021, s. 264). Det er derfor grunn til å tro at hun tilskriver selvmordsforsøket til Oles utenforskap, heller enn til det underlige hun opplever i skogen.

De samme skikkelsene dukker også opp i Jostein sitt kapittel i limbo. Her ser vi at de også har et traue fullt med blod som de smører over døde kropper (Knausgård, 2021, s. 605-606). I tillegg dukker de samme skapningene også opp i Egil sitt essay. Han skriver dem inn i en større historisk kontekst og trekker frem andre mytologiske skikkelser som Pan, Medusa, Dionysos og Minotauren (Knausgård, 2021, s. 638). På mange måter virker det som om Egil er den som har mest kunnskap om situasjonen. Der de andre, spesielt Turid, reagerer med frykt for skikkelsene, har Egil heller enn fascinasjon for dem. Egil undrer på hva de kan bety.

Oksehodene vekker assosiasjoner til minotauren fra gresk mytologi. En minotaur blir beskrevet som et monster som har kroppen til en mann og hodet til en okse. Den krevde også nettopp menneskeofring og livnæret seg på mennesker (Britannica, 2023). Rikke Andersen Kraglund trekker også frem at valget av skikkelse med oksehoder neppe er tilfeldig ettersom minotaurosene ofte blir brukt som en advarsel om at teknologiske fremskritt kan ødelegge oss som mennesker (Andersen Kraglund, 2022, s. 13). Hun skriver med referanse til J.B.S. Haldane:

Haldane taler for en varsomhet og peger mod, at prisen for den teknologiske utvikling kan blive for høj. Genetikens arbejde med at ændre menneskets livsbetingelser kan som i myten om Minotaurus blive livstruende, hvis man ikke forstår dets langvarige konsekvenser, og det kan komme til at utfordre os moralsk. (Andersen Kraglund, 2022, s. 13)

På bakgrunn av dette ser vi altså en tydelig sivilisasjonskritikk, som åpner for å reflektere over hvor langt mennesket er villig til å strekke vitenskapen.

5.4.2 Kritikk av vitenskap

I forbindelse med stjernen og andre uforklarlige elementer har romankarakterene ulike oppfatninger av den, og flere søker raskt til vitenskapen for å få svar. Pasienten til Solveig påpeker «Det må jo skje, det også, sa han. – At nye stjerner blir dannet i universet.» (Knausgård, 2021, s. 189). Arne tenker at stjernen ikke er en supernova og nok har en naturlig og vitenskapelig forklaring (Knausgård, 2021, s. 538) Arne blir i tillegg irritert på Egil som tror at stjernen er et tegn på noe «Jeg forstod ikke hvordan han kunne tro på det» (Knausgård, 2021, s. 538). Kathrine, som er prest, og dermed også ville hatt større sannsynlighet til å tilegne det uforklarlige til tro heller enn vitenskap, bortforklarer også det underlige i romanen. Kathrine begraver en mann som hun tidligere på dagen har møtt på flyplassen. (Knausgård, 2021, s. 89). Hun vet at mannen hun begraver har vært død i 10 dager og at han ikke har noen familie, hun tenker til tross for dette at det er tvillingbroren (Knausgård, 2021, s. 195).

Vi ser altså en stor tro på at vitenskapen skal komme med en forklaring på det underlige som skjer med romankarakterene. Bikarakteren Helge uttrykker tvil om at vitenskapens evne til å komme med forklaringer. I diskusjon med Vibeke om vaner uttrykker han «For eksempel supernovaen der oppe, sa han og pekte mot taket. – Hva om det er noe helt nytt? Vitenskapen vil ikke fange det opp, for de har utelukket at noe nytt kan skje, og vil derfor aldri kunne se det.» (Knausgård, 2021, s. 490.) Det er allikevel Egil som utfordrer den rasjonelle tankegangen mest eksplisitt. Egil skriver «Et rasjonelt synssett *kan ikke* åpne opp for noe annet, det er umulig, for da ville det ikke lenger være rasjonelt, det vil si sant, men irrasjonelt, det vil si usant» (Knausgård, 2021, s. 615). Egil, og til dels Helge, viser derfor frem et annet tankesett, som står i kontrast med de andre romankarakterene.

Det er også mer eksplisitt vitenskapskritikk i essayet til Egil enn i romanen for øvrig. Han skriver:

Dyrene blei flyttet ut av skogen, noen av dem til industrielle kjøtt- og melkefabrikker hvor de er produsenter av varer for oss, alle inn i biologiske systemer hvor de er definert og har sin bestemte plass, og bildet av dem, knivskarpt og uten ambivalens, for eksempel løven eller vannfuglen, ser vi på skjermene våre. De er sjølsagt fortsatt i skogen – som krymper for hver dag – men det de er for oss, er bilder, endelig og totalt avskåret (Knausgård, 2021, s. 639)

Her ser vi at Egil ikke bare kritiserer menneskene for å bidra til å skape et skille mellom mennesker og dyr, men også kritiserer mennesket for rasering av biologiske systemer. Her viser han en tydelig forakt for nettopp disse systemene som menneskene har skapt i møte med spesielt dyrene. Ofte er det i tillegg matproduksjon og dyrehold som ofte blir trukket frem som en klimaversting og som opprettholder den økologiske krisen vi som menneske står ovenfor. Her er det derfor en tydelig modernitetskritikk. Videre skriver han om døden og at vi ved hjelp av vitenskap også vil kunne overvinne døden.

I denne visjonen møtes på en underlig måte vitenskapen og religionen. Ikke bare fordi legevitenskapen nå kan åpne opp kropp, ta ut de indre organene, som hjerte, lunge, nyrer, og sette inn nye organer, slik sjamanene i uminnelige tider har beskrevet innvielsesritualene sine, men også fordi dette, sammen med alle bestrebelse innen genetikken, hvor framdyrking av kroppsdeler og manipulering av celler ikke lenger er en utopisk forestilling, men en realitet, forlenger livet, og, kan man tenke seg, dersom for eksempel aldringen og aldringsprosessen er en genetisk betingelse, bestemt fra unnfangelsen, er det ikke umulig at den en dag ikke bare kan forsinkes, men også stanses, og det som da vil framtre, det evige liv, er jo, og har alltid vært, først og fremst en religiøs forestilling. Og som det har den vært forbundet med mystikken, overskridelsen, forvandlingen og det irrasjonelle, eller med andre ord, hula. (Knausgård, 2021, s. 640)

Som også Knausgård trekker frem i intervjuet under Kapittelfestivalen i 2022 er det evige livet forbundet med noe som nesten fremstår som guddommelig. Denne tanken viser jo igjen til en tydelig fasinasjon for vitenskapen og hva mennesket kan oppnå, som står i kontrast til

den eksplisitte kritikken mot industrien vi så i forrige avsnitt. I utdraget over ser vi også hvordan og hvor vitenskapen og religionen møtes. *Morgenstjernen* fremstiller en menneskehet som gjennom vitenskapen har blitt til en guddommelig skikkelse. Dermed kan vi forstås som en krenkelse av den naturlige ordenen, og kan forstås som kritikk mot vitenskapen. Egil viser en fascinasjon for at menneskene har oppnådd noe som minner om Gud ved å stanse aldring og død. Vi ser derfor at Egil her speiler vitalistenes ambivalente holdning til moderniteten og teknologiske fremskritt.

5.4.3 Natur, tro og vitenskap

Morgenstjernen fremstår ikke som en ren fantastisk roman eller en ren realistisk tekst, men befinner seg et sted mellom de to retningene. Spesielt Solveig sitt kapittel med organtransplantasjon vekker assosiasjoner til Mary Shelleys *Frankenstein* (1831), hvor også Monsteret bestående av menneskerester sydd sammen, får liv ved hjelp av en livskraft (Korslund, 2022). Selv om Solveig og kollegaene på sykehuset ikke vekker pasienten med vilje, som i *Frankenstein*, er det enkelte likheter der. Frankenstein har også blitt assosiert med kritikk av teknologi og fungert som en advarsel mot hva vitenskapen kan føre til. Vi får foreløpig ikke helt svar på hva dette betyr for romanuniverset. Ehlers Dam (2010) trekker frem at det vitalistiske naturbegrep ikke er romantisk eller symbolistisk og gjenspeiler heller ikke subjektets stemning. Ifølge Ehlers Dam (2010) har naturen som begrep en avgjørende rolle i vitalismen. Han skriver også at det vitalistiske naturbegrepet hovedsakelig er et metafysisk begrep. Han understreker at naturen i seg selv ikke vil ha en ånd (slik som i romantikken), men heller tilhører noe høyere og guddommelig (Ehlers Dam, 2010, s. 61-62). Mye av nøkkelen til å forstå denne kritikken av vitenskapen ligger altså konflikten mellom det naturlige og sivilisasjonen.

I siste del av essayet møter Egil en fremmed på nattoget fra Oslo. Denne fremmede er på vei i begravelse til sin datter på seks år, som har blitt påkjørt. Egil blir med i begravelsen og ser på kisten og blomstene rundt den og reflekterer: «Det var Gud. Skredet av liv. Skredet av død. Ikke enkeltskjebnen, men bevegelsen alt og alle inngikk i» (Knausgård, 2021, s. 654). Ved dette presenterer Egil den vitalistiske tanken om at livet er individualiserende, men at døden representerer bevegelsen hvor alle er en del av det større all-livet. Dette kan vi også igjen tolke som et klart tegn at nettopp det guddommelige, og dermed også troen, er knyttet til døden. Han påpeker også i forbindelse med at ingen hadde skyld i jentas død at «ingen var

gud» (Knausgård, 2021, s. 655). Dette åpner igjen for refleksjon hvordan det guddommelige er synlig i romanuniverset.

Denne guddommeligheten kan vi observere gjennom naturen og dyrene i *Morgenstjernen*. Et eksempel er Kathrine som har besøk av Martin og kona. Martin forteller at han vil skrive doktorgrad om trærns tanker. Han påpeker i forbindelse med bevissthet at «Og den er *der* noen tenker, at det finnes andre former for bevissthet. Andre former for intelligens. Skogen, for eksempel. Poenget er at den bevisstheten, eller intelligensen, da, er så fremmed for oss at vi ikke engang kan se at den er der.» (Knausgård, 2021, s. 332) og hvor Kathrine videre påpeker at «For lenge siden trodde jo folk at alt var levende, at skogen var full av ånder, til og med at skogen var en skapning» (Knausgård, 2021 s. 333). Hvor Martin svarer at hun referer til tro, mens han referer til vitenskap.

At det nettopp er presten, Kathrine, som blir utfordret i sin tro er neppe tilfeldig. For Kathrine finnes troen på Gud hovedsakelig i det mellommenneskelige og ikke nødvendigvis i prekenen eller i teorien at troen er sterkest. Hun påpeker «For Gud er vi alle like» (Knausgård, 2021, s. 86), og stiller seg undrende til sin egen tro etter middagen med Martin. Hun reflekterer «Kjente Gud alle mine tanker? Så dum du er. Gud er altomfattende, Gud er allestedsværende, men ikke personlig» (Knausgård, 2021, s. 340). Her står hun i kontrast til Egil som hovedsakelig ser troen som noe utenfor det sosiale «Det var de andre, det sosiale, samfunnet. Troen var så vendingen bort fra det sosiale, igjen ut mot det som ennå ikke var noe.» (Knausgård, 2021, s. 391). Det faktum at romanen her referer til ulike måter å tro på, samt også at det er en tydelig forskjell mellom tro og vitenskap, hvor vitenskapen er høyest ansett kan virke som en slags ironiserende holdning til nettopp troen. Egil ironiserer også over at de troende tilhører barnebordet i et familieselskap hvor «Der sitter barna og spiser sin barnemat og prater om sine barneting mens de voksne styrer verdens» (Knausgård, 2021, s. 615). Forholdet mellom tro og vitenskap blir også videre utfordret i *Morgenstjernen*, og da spesielt i forhold til naturen.

Videre ser man at i likhet til hvordan stjernen raskt blir glemt, at også forholdet til naturen og klimaendringer blir glemt. Barna til Kathrine setter opp et skuespill hvor sønnen, Peter, spiller en snømann som smelter i varmen. Medvirkende i stykket er også barna til Martin og Sigrid, som er venner av Gaute og Kathrine. Med i skuespillet er det også en trollmann som kan gjøre det kaldere, og dermed redde snømannen fra å smelte. Etter skuespillet påpeker Kathrine at

Peter burde latt de få en rolle, noe Peter reagerer negativt på (Knausgård, 2021, s. 338). Skuespillet presenterer en klar parallell til klimaendringene ettersom snømannens død er en konsekvens av varmen, og Peter påpeker at han «tenkte på klimaet» da han skrev skuespillet (Knausgård, 2021, s. 337). For leseren blir det tydelig at Kathrine ikke tenker videre på klimaendringer og varmen, istedenfor bekymrer hun seg over hvor «følsom Peter var» (Knausgård, 2021, s. 339). Dette kan tyde på at karakterene forholdet seg til klimaendringer på samme måte som de forholder seg til stjernen. Altså ved å fornekte og overse problemene de kan representere.

Det er i tillegg klare tegn på at det er en ubalanse i naturen og i naturkreftene som fremstilles i romanen. Dette ser vi ved for eksempel at døden er opphørt, klare tegn til apokalypsen og ved at dyrene oppfører seg underlig. Det er flere eksempler på at dyr og insekter oppfører seg underlig. Arnes kone, Tove, opplever tre krabber som går rundt i skogen og Arne kjører senere på nesten hundre store havkrabber i veien. I tillegg bryter en rabiatt grevling seg inn på hytta til Arne og Tove. Turid opplever at det flyr noen store fugler over institusjonen hun arbeider på. Disse fuglene minner om de samme fuglene som Kathrine har sett angripe en liten småfugl fra et kafébord. Også Solveig opplever at en rev ser på henne uten at den blir redd for henne. Egil ser flere hoggormer i nærheten av epletreet et stykke borte fra hytten sin. Han tenker: «Rasjonelt sett var jeg ikke redd for dem, de var jo ikke farlige, i alle fall om du var forsiktig, men det var noe ved sjølve skapningen som fylte meg med skrekk. En skrekk som hadde eksistert like lenge på jorda som ormen sjøl.» (Knausgård, 2021, s. 441). Slangen og epletreet er en tydelig allusjon til Edens hage i Bibelen, hvor Egil fungerer som Eva og hoggormene som slangen i paradiset. Selv ikke Egil reflekterer over hva det kan bety at han spiser av eplet, noe som kan tyde på at også Egil delvis avfeier troen. Det er etter at Egil spiser av eplet et tordenvær ruller inn og Victor blir skremt av et vesen i soveromsvinduet.

Vi ser her flere tilfeller at dyrene oppfører seg unormalt, noe som også Arne påpeker

Når dyrene begynte å oppføre seg annerledes, eller plutselig døde på merkelige måter, var det et tegn på at balansen i naturen var forrykket, at selve økosystemet holdt på å gå i stykker. Og varmen var et tegn på at klimaet som beskyttet oss, også holdt på å gå i stykker. (Knausgård, 2021, s. 538)

Gjennom hele romanen blir denne ubalansen tydelig for leseren og kan derfor fungere som en advarsel. Dette er også noe Rikke Andersen Kraglund (2022) trekker frem i sin artikkel. Hun skriver at det er paralleller med både menneskeskapte klimaendringer – her representert ved beskrivelser av varme i *Morgenstjernen*, men også trekker også frem Tsjernobyl-ulykken i *Ulvne fra evighetens skog* (2021). Her diskuterer hun også hvordan personene i romanen prøver å glemme ulykken stjernen og tolker dette som et bilde på blindhet i vår egen samtid (Andersen Kraglund, 2022 s. 13-14). På grunnlag av dette er det derfor mulig å tolke *Morgenstjernen* som en kritikk av menneskelig rasering av økosystemer ved teknologiske fremskritt og vitenskap.

5.4.4 Kollektivromanen?

En kollektivroman defineres som «en yrkesgruppe, et samfunnslag, en folkegruppe og lignende, der massen og ikke individet eller familien og slekten er verkets sentrale emne» (Hamm, 2019). I *Den danske kollektivromanen 1928-1944* (1976) trekker Finn Klysner frem at kollektivromanen som en «roman hvis hovedperson ikke er et individ men en gruppe, som skildrer gruppens samfundsmæssige placering og evt. forandringer» (Klysner, 1976, s. 9). Klysner påpeker også at individene skal ha mer interaksjon med hverandre enn noen av de andre karakterene (Klysner, 1976, s. 15). I *Morgenstjernen* fungerer karakterene som individer. Enkelte av karakterene kjenner hverandre fra tidligere, men de fremstilles ikke som en gruppe. Etter at den nye stjernen dukker opp på himmelen beskriver alle sin opplevelse av den. Det er derfor hovedsakelig opplevelsen av stjernen de har til felles. Stjernen gir dem heller ikke en felles målsetting og binder dem ikke videre sammen til en gruppe. Klysner (1976) skiller mellom primær og sekundær interaksjon. Her er primær interaksjon et mer intimt samarbeid hvor karakterene kjenner hverandre inngående, mens karakterene i sekundær interaksjon ikke har dem samme intimiteten og kontakten med hverandre (Klysner, 1976, s. 17). Her vil jeg påstå at *Morgenstjernen* tilhører sekundær interaksjon, ettersom karakterene befinner seg i omtrent samme geografiske område.

Morgenstjernen regnes bare delvis som en kollektivroman, ifølge Klysners definisjon. I romanens forsøk på å skape en gruppe med felles mål fremstår karakterene som tydelige individer. Dette ser vi blant annet at enkelte karakterer får flere kapitler enn andre, som igjen

forsterker avstanden mellom de ulike karakterene.³ Denne avstanden mellom karakterene blir også tidvis tydeligere forsterket i romanseriens tredje roman *Det tredje riket* (2023), hvor flere av hendelsene blir skildret av bipersonene i *Morgenstjernen*. I spesielt *Det tredje riket* (2023) blir det tydelig hvor ulike oppfatninger karakterene har av sentrale hverdagslige konflikter og opplevelser.

Mennesket og samfunn blir også videre forsterket i tematikken. Dette gjør igjen at stjernen og den ventende katastrofen blir nedprioritert. Ved å bruke denne formen på romanen blir også følelsen av uhygge og avmakt forsterket – da spesielt med at de fleste karakterene reagerer med avmakt og overser den ventende katastrofen. Det faktum at Egil som er den karakteren som ofrer stjernen mest oppmerksomhet, også er karakteren som frivillig har trukket seg bort fra samfunnet er neppe tilfeldig. Det er derimot også nettopp Egil som får tvunget sivilisasjonen over seg i form av sønnen Victor. Løvaas skriver om skogen som åsted i sitt kapittel i antologien *Naturen som gave* (2023). I kapittelet gjør Løvaas (2023) rede for det apokalyptiske premisset og knytter dette opp mot tap av skog og natur. Her knytter hun romanen til antropocen og beskriver det som en «reaksjonær renhetslengsel» (Løvaas, 2023, s. 71). Videre skriver hun at Egil søker etter Gud på et sted som ikke har blitt besudlet av mennesker og at dette stedet ikke kan eksistere etter antropocen. Hun trekker også frem at det er nettopp dette som gjør at romanen foreslår at «på et idénivå at *vi alle er døde*». Dette kan tyde på at Egil til tross for at han står i direkte kontrast til flere av de andre karakterene heller ikke kan unnsnippe det kollektive samfunnet.

Løvaas undersøker videre skogen som åsted i *Morgenstjernen*. Her ser hun spesielt på undersøker det apokalyptiske premisset og hvilken rolle skogen har om tap av forholdet til det som ligger utenfor mennesket. Løvaas trekker også inn hvordan de økokritiske tropene om paradiset og ødemark tilskrives syndefallsmyten. Hun konkluderer med at:

Mens villmarken opprinnelig ble forbundet med den *falne* verden, finnes det en tendens hos de mest anti-antroposentriske økologene til å gjøre den til selve paradiset, et paradiset som var rent og ubesudlet helt til mennesket – slangen, så å si – kom inn i bildet. (Løvaas, 2023, s. 70–71)

---

³ Første dag: Arne Kathrine, Emil, Iselin, Solveig Kathrine nr. 2, Jostein, Turid, Arne nr. 2, Kathrine nr. 3, Iselin nr.2, Jostein nr.2 og Turid nr.2. Andre dag: Egil, Vibeke, Arne nr. 3, Turid nr. 3, Jostein nr.3 og Egil nr.2.

I vitalismen er det den sunne naturen som regnes som grunnlaget for livskreftene. Dette minner om Egil som ønsker å trekke seg bort fra samfunnet, men som blir hentet inn av andre mennesker - først av Arne og senere av sønnen Victor. Marius Timmann Mjaaland knytter dette opp Egils romantiserende forhold til naturen i artikkelen *Ecophilosophy and the Ambivalence of nature: Kierkegaard and Knausgård on Lilies, Birds and Being* (2021). Mjaaland skriver videre at det er fundamentale forskjeller mellom Egils forhold til naturen og til antropocen «yet with a fantastic fascination for nature, the era of the Anthropocene has produced subjectivities that destroy the very nature they are fascinated by.» (Mjaaland, 2021, s. 347). Dette minner om at det er umulig å trekke seg bort fra samfunnet ettersom det nettopp er menneskelig aktivitet og menneskelig kultur som har ødelagt naturen.

Antropocen blir derfor speilet i romanen. Ved at nettopp det er det sosiale og menneskelige som hovedsakelig blir fremstilt. Dette er med på å forsterke sivilisasjonskritikken, og viser at menneskets spor er umulige å unngå – både i sivilisasjonen og i naturen.

5.4.5 Sivilisasjonskritikk og døden

Egil knytter det underlige med udødelige, at dyrene viser seg og varmen opp mot opp mot at «det har begynt» (Knausgård, 2021, s. 664). Implisitt i dette ligger det også en sivilisasjonskritikk spesielt rettet mot karakterenes forhold til døden. Løvaas påpeker i sitt kapittel i *Naturen som gave* (2023) at fravær av død kan knyttes mot sivilisasjonskritikken som Egil uttrykker.

På et nivå kan hjemsekelsestemaet hos Knausgård knyttes til Egils spesifikt *modernitetskritiske* adressering av hvordan sivilisasjonens bortrasjonalisering av døden har gjort oss alle udøde. Man skulle kunne si at den patriarkale sivilisasjonen har blitt offer for sin egen splittende måte å forholde seg til naturen på: Sivilisasjonen har drept det gode brystet *med* det onde, den har dissosiert seg fra et *utenfor* som det behøver å stå i kontakt med om livet ikke skal tappes for vitalitet. (Løvaas, 2023, s. 67)

Dette speiler også hvordan livet og døden er dialektisk avhengige av hverandre for å inngå i livskreftene og all-livet. Og påpeker at det nettopp er menneskene og sivilisasjonen sin feil at døden er opphørt, samtidig som det også er menneskene og sivilisasjonen som er avhengige

av døden. Vassenden (2012) trekker frem med referanse til *Slik talte Zarathustra* at det er opp til livet selv å overvinne og gjenoppfinne seg selv. Han skriver:

Det er en enkel og uavvendelig logikk: det som vokser og utvikler seg lever, alt annet skrumper og dør. *Stasis* betyr død og er tilstanden i alt anorganisk, dynamisk betyr liv og er motsvarende grunntilstanden og -modusen for alt organisk. (Vassenden, 2012, s. 68)

Det er på bakgrunn av dette vi kan se at døden er en naturlig del av livssyklusen, og dermed heller burde blitt hyllet heller enn å prøve å bekjempes. Sivilisasjonskritikken baserer seg derfor også på forholdet til døden.

Romanen tilbyr ingen umiddelbar løsning for å komme tilbake til livskraftene. Man kan allikevel ikke se helt bort fra at dette blir tatt opp videre i romanserien. Her kan det tenkes at en mulig løsning vil være å hengi seg til livskraftene og sine egne drifter, og plassere seg utenfor sivilisasjonen. Dette viser seg også å være umulig ettersom vi befinner oss i antropocen hvor mennesket har satt spor fra seg overalt. Derfor fremstår det som om apokalypsen eller renselsen er den eneste måten å finne tilbake til livskraftene igjen.

5.4.6 Avsluttende refleksjoner

Vitalismen har et ambivalent forhold til vitenskap og teknologi. På en side kan vi se en fascinasjon for moderniteten og at moderne teknologi er et uttrykk for de nye livskraftene. På den andre siden kan også modernitet stå i direkte konflikt med det naturlige, på kroppen og på det levende. Denne ambivalensen vises også i *Morgenstjernen*.

Romanen viser i form av stjernen og døden en tydelig kritikk mot både tro og vitenskap. Her er det spesielt Egil som ytrer seg imot vitenskapen og hva den kan føre med seg. Romanen kan også fungere som en advarsel for hva moderne teknologi kan føre med seg. Også troen blir latterliggjort, dette ser vi spesielt i forbindelse med Kathrine og Martin. Dette kan mulig også spores tilbake til at verken det religiøse eller det vitenskapelige har begrepsapparat til å forklare hva den nye stjernen er og hva den symboliserer.

Romanen oppfordrer derfor å søke tilflukt i naturen og blant livskraftene, heller enn blant menneskene og i troen. Dette viser seg å være vanskelig, og det blir nesten ironisk at Egil,

som aktivt søker seg til naturen, blir innhentet av sivilisasjonen. Dette minner om antropocen, som sier at mennesket har satt spor over hele verden, og at det er umulig å unnsnippe sivilisasjonen. Med dette fremstiller *Morgenstjernen* en tydelig pessimisme til mennesket og naturen. Her ser vi at troen på den evige syklusen blir erstattet med en menneskelig tilværelse uten mål og verdi. På idénivå betyr dette i bunn og grunn at vitalismens tankesett blir avvist i romanen.

6. Avslutning

Formålet med dette masterprosjektet har vært å undersøke vitalistiske strømninger i Karl Ove Knausgårds *Morgenstjernen*. I oppgaven har jeg hatt som mål å hovedsakelig se på hvordan livskraftene kan være både skapende og destruktive gjennom en tredelt problemstilling. Jeg har sett på det destruktive og det skapende, livet og døden og hvordan dette påvirker fremstillingen av natur, tro og vitenskap i romanen. For å oppnå dette har jeg brukt hermeneutisk metode og relevant teori fra vitalismen. I dette siste og avsluttende kapitlet vil jeg se tilbake til forskningsspørsmålene og den overordnede problemstillingen.

6.1.1 Forskningsspørsmålene

I den første delen av analysen fant jeg tydelige tegn på at stjernen kan være både skapende og destruktiv. Romanen presenterer en rekke karakterer som lever normale liv med alt det innebærer. Vi blir allikevel presentert for ni ulike karakterer, som har forskjellige interesser og utgangspunkt for å forstå den nye stjernen. Vi blir derfor introdusert for samtidens prøvelser og konflikter, som stivnede og døde ekteskap, klisjefylt og lidenskapsløs sex, samt dårlig selvfølelse hos for eksempel Ole og Iselin. Med dette er det en tydelig distanse til livskraftene hos flere av karakterene, noe som blir tydeligere forsterket ved at de fortsetter å leve livene sine ubemerket av den nye stjernen. I forbindelse med at den nye stjernen dukker opp starter også underlige hendelser med blant annet dyr som opptrer i et stort antall på unaturlige steder, døden blir opphevet og været blir beskrevet som et inferno. Dette viser at det klart er noe som er i endring, satt i gang av stjernen.

Stjernen, som egentlig bør sette i gang endring og utvikling, bringer derfor ikke menneskene nærmere livskraftene. Den fungerer derfor heller som en advarsel om at noe er i gang. Egil er den karakteren som mest aktivt søker mot det naturlige og sunne, og søker derfor til skogen. Han er også den som i størst grad klarer å knytte stjernen opp mot det destruktive. Romanen presenterer flere tegn som kan tolkes som en kommende apokalypse som også direkte henger sammen med den nye stjernen. Vi ser for eksempel dyr og insekter som oppfører seg underlig og uforklarlig. At endetiden er nær, er ikke nødvendig negativt ifølge vitalismen. Der blir apokalypsen assosiert med å rense ut det stivnede og døde, og som Tove påpeker «Vi er alle døde». Dette tyder på at karakterene i teorien kan komme nærmere livskraftene ved at apokalypsen skjer.

Det blir også tydelig at stjernen kan symbolisere både noe destruktivt og noe skapende. Mye av nøkkelen til å forstå romanen, ligger også i tittelen. *Morgenstjernen* kan referere til både Jesus og Lucifer. Implisitt i dette ser vi også forhold mellom far og sønn ettersom Jesus guds sønn og morgenrødens sønn. Noe av konfliktene i romanen kommer fra nettopp foreldrenes ansvar for barna. Her ser vi for eksempel Arne som er full og krasjer bil heller enn å passe på barna, Jostein som velger å dekke sak om et svartmetall-band som er drept og Egil som aktivt søker seg bort fra sønnen sin. De blir alle innhentet av det sosiale båndene. Arne må passe barna som følge av at kona er innlagt på psykiatrisk sykehus, Jostein havner i limbo etter beskjed at sønnen har prøvd å begå selvmord og Egil som blir påtvunget besøk av sønnen sin. I dette åpner det også opp for refleksjoner hos leser da spesielt i forbindelse med klimaendringer, og hvilket ansvar foreldre har ovenfor barna sine.

I analysens andre del fant jeg at et sentralt element i romanen er at døden uteblir. I vitalismen er døden en sentral del av livet. Dette fordi døden i stor grad handler om individets frigjøring fra individuell bevissthet (Boasson, 2014, s. 56). I *Morgenstjernen* ser vi flere tilfeller hvor karakterer burde ha dødd av skader de har blitt påført, men som de allikevel ikke dør av. Dette blir også reflektert i sitatet fra Johannes åpenbaring i starten av romanen. Jeg fant også at det nettopp er på sykehuset man kan se de største forskjellene mellom limboet og de levendes rike. I limbo blir det tydeliggjort at udødelighet er en verre skjebne enn å dø. I limboet følger leseren Jostein, som fåfengt forsøker å nå sønnen sin i et forsøk på å være en god far. I en nesten drømmeaktig passasje følger leseren en desperat Jostein som ikke når sønnen sin, men heller blir forfulgt av sin gamle Farmor (Knausgård, 2021, s. 599-601). Dette tyder på at døden ikke nødvendigvis er noe man skal frykte, men at heller udødelighet kan være truende for individet.

Dette minner igjen om den vitalistiske tanken om at døden kan være frigjørende ettersom døden vil bidra til å rense ut det stivnede og oversiviliserte. Dette er noe som spesielt opptar Egil i det avsluttende essayet *Om døden og de døde*. Han knytter inn hvordan menneskets ønske om evig liv vil stoppe den naturlige syklusen. Videre knytter han dette opp mot syndefallsmyten og presenterer at udødelighet ikke er noe som hører til det menneskelige, men noe som tilhører det gudommelige. Ved å trosse døden vil derfor mennesket da samtidig trosse Guds vilje, og opphøye seg selv til noe gudommelig. Dette åpner til refleksjon hos leseren om hvor grensene for vitenskap og teknologi bør gå. Samtidig som det også kan tolkes

som misbruk av den naturlige livssyklusen. Knausgård bruker derfor et kristent motiv for å legge opp til refleksjon rundt menneskets tilgang på livsforlengende vitenskap og evig liv.

Sentralt i forbindelse med døden som tema ligger også en tydelig sivilisasjonskritikk. Karl Ove Knausgård har i forbindelse med lansering av romanserien uttalt seg imot livsforlengende teknologi. Her skinner forfatterintensjonen gjennom det tematiske i romanen. Hvordan stjernen og døden påvirker fremstillingen av natur, tro og vitenskap så jeg på i siste del av analysen.

I den siste del av analysen fant jeg at romanen inneholder en tydelig kritikk mot vitenskap, sivilisasjon og religion. Denne kritikken vises spesielt da i forbindelse med døden og vitenskap som er med på å hindre døden, men vi kan også se kritikken i forholdet mellom tro og vitenskap. Romanen viser gjennom myten om Minotaurus at vitenskapen ikke nødvendigvis alltid fører til en positiv utvikling, men også kan være destruktivt for mennesket. Her ser man også en klar modernitetskritikk. På den andre siden er det nettopp også i vitenskapen de fleste karakterene søker informasjon og forklaring etter at den nye stjernen dukker opp. *Morgenstjernen* speiler derfor vitalistisenes ambivalens til vitenskapen og teknologien.

Forholdet karakterene har til stjernen speiler også forholdet de har til naturen i *Morgenstjernen*. Knausgård viser klimakrisen gjennom ni vanlige mennesker i *Morgenstjernen*. Her inviteres man som leser til å reflektere over hvordan dette vil påvirke både hverdagslivet, og til å se konsekvensene i et større perspektiv. Dette ser vi spesielt gjennom at dyrene oppfører seg underlig, Arne påpeker at dette trolig kan bety at økosystemene holder på å gå i stykker. Dette viser også en måte *Morgenstjernen* reflekterer samtiden på. I introduksjonen i *Naturen som gave* knytter Iversen, Mjaaland og Oxfeldt fremstillinger av naturen opp mot antropocen – altså menneskets tidsalder. I antropocen-begrepet presenteres menneskets ødeleggende kraft på naturen samtidig som mennesket også skal bli bevist på sitt eget ansvar for nettopp naturen (Iversen et al, 2023, s. 9-10). Her ønsker også romanen å åpne for videre refleksjon rundt menneskets ansvar for natur og dermed også for menneskets forhold til livskraftene. Dette er sentralt i romanen.

Romanen har også en tydelig sivilisasjonskritikk og foreslår på et tematisk nivå at de alle er døde, nettopp fordi livskraftene ikke lenger er til stede. Dette kommer som følge av at

mennesket har gjort seg selv til noe gudommelig ved å ta kontroll over døden. Som også gjør at det ser ut som om det er djevelen, som i større grad er knyttet til det kroppslige og til blodet.

6.1.2 Vitalismen og *Morgenstjernen*

I dette masterprosjektet har jeg undersøkt hvordan vi ser vitalistiske krefter i *Morgenstjernen*. Dette er en roman som i stor grad inviterer til videre refleksjon. Dette gjør den ved å etterlate store tolkningsrom, som følge av romanens form og oppbygning. Som følge av dette har også romanen flere tvetydigheter. Dette kan vi se iblant annet med tanke på forholdet mellom liv og død, ambivalensen til stjernen og gjennom kritikk av modernitet og vitenskap. Som leser får man en tydelig oppfordring til videre utforskning av litteraturen som romanen henviser til. Ettersom *Morgenstjernen* er en samtidsroman belyser den også problemstillinger som er relevante for leserne. Romanen oppfordrer derfor leseren til å reflektere over modernitet, klimaendringer og vitenskap. I tillegg kan man også delvis lese den som en oppfordring til å bli en del av en større enhet og fellesskap.

I min analyse av *Morgenstjernen* er det flere tegn på at karakterene er stillestående og stivnede. Ifølge den vitalismen er endring og utviklingen en måte å håndtere dette på. En endring som presenteres i romanen er selve stjernen som dukker opp på himmelen. Stjernen har klare assosiasjoner til en kommende apokalypse, som igjen vil legge grunn for nytt liv og ny kontakt med livskraftene. Det blir til tross for dette tydelig at stjernen ikke er noe som oppstår karakterene i betydelig grad.

Morgenstjernen inneholder elementer fra vitalismen, men det ville vært vanskelig å argumentere for at den er en vitalistisk roman. Vi kan se at romanen fremstiller en apokalypse uten syklusen med liv og død. Verden er ødelagt, uten løfter om nytt og videre liv. Her blir heller ikke barna eller ungdommen idealisert, noe som tyder på at også fremtiden er ødelagt. Dette viser et pessimistisk og nihilistisk bakteppe som overtar for optimismen iboende i livskraftene. Her ser vi videre at forfatterintensjonen formidler en tydelig kritikk mot menneskets håndtering av klimakrisen. *Morgenstjernen* fungerer derfor som et innlegg i klimadebatten som ønsker å fremvise menneskets mangel på handlegkraft i klimasaken. Knausgård varsler om en kommende apokalypse, og åpner for at lesere skal reflektere videre over sin rolle og posisjon.

6.2 Forslag til fremtidig forskning

Formålet med oppgaven har vært å undersøke vitalistiske krefter i *Morgenstjernen* av Karl Ove Knausgård. Dette har jeg gjort ved å se på typiske kjennetegn innen vitalismen og hvordan disse kommer til syne i romanen. Under arbeidet med oppgaven har det dukket opp enkelte utfordringer og disse vil jeg belyse i denne avsluttende delen. I tillegg vil jeg i arbeidet også sett muligheter til nye problemstillinger og videre forskning på temaet og romanen.

Selv om vitalisme som diskurs blir anvendt i forskning, foreligger det ikke en fullstendig definisjon om hva som inngår i vitalismen og hvordan den kommer til syne i kulturen. Det ble derfor viktig for meg å avgrense teoriomfanget ned til det som var relevant for problemstillingen og forskningsspørsmålene mine. Det er derfor deler av vitalismen som denne oppgaven ikke tar for seg. Her vil jeg spesielt trekke frem hvor forholdet mellom kjønnene kommer til uttrykk. I *Morgenstjernen* ser vi en tydelig distanse mellom menn og kvinner ved at de tolker situasjoner og hendelser på ulike måter. Den samme distansen kan vi også se i dionysiske og apollinske kreftene innen vitalismen. Her kunne det derfor vært relevant å undersøke hvordan *Morgenstjernen* fremstiller forholdet og spenningene mellom kjønn. Men også romanens fremstilling av kropp og blod kunne vært fruktbart å se opp mot vitalismen. Arbeidet med vitalisme som begrep har vært svært fruktbart, og åpnet opp for flere ulike tolkninger av romanen.

Ved å anvende symboler og motiver fra vitalismen, samtidig som romanen også avviser det sykliske i naturen fremstår romanen som uhyggelig. Begrepet uhygge er kjent fra Freuds essay «*Det uhyggelige*» fra 1919. I essayet undersøker Freud E.T.A. Hoffmanns *Der Sandman*, og kommenterer hvilke elementer som skaper uhygge. Begrepet uhygge er nært knyttet til livet og døden. Freud trekker frem at uhygge oppstår ved at man er usikker på om noe er levende eller dødt (Freud, 1998, s. 160). Dette er uhygge som også er fremtredende i *Morgenstjernen*. Det uhyggelige åpner opp for flere tolkninger av *Morgenstjernen* og kan bidra til å videre forklare andre elementer i romanen. Det uhyggelige er også forbundet med det hjemlige og «det som skulle forbli en hemmelighet, forbli i det skjulte, men som har trådt frem» (Freud, 1998, s. 153). Noe av samtidsdiagnosen Knausgård stiller henger sammen med klimaproblematikk og menneskets manglende respons i forbindelse med de utfordringene vi står overfor. Her forsøker han altså å skape en følelse av uhygge hos leseren ved å åpne for refleksjon rundt vår egen samtid. Dette kan også være med på å forklare hvorfor romanen

ikke presenterer en tradisjonell helteskikkelse, ettersom det i større grad vil bidra til videre refleksjon over leserens egne roller i samtiden. På bakgrunn av dette ville trolig en undersøkelse av uhygge i *Morgenstjernen* ville bidratt til videre utforskning av denne tanken.

Morgenstjernen er en del av en lenger serie. I løpet av arbeidet med masterprosjektet har Knausgård publisert fire nye oppfølgere til romanen. De er *Ulvne fra evighetens skog* (2021), *Det tredje riket* (2022) (og nå nylig *Nattskolen* (2023)). Bøkene inngår i en serie på «Minst seks» bøker (Norli, 2023). Det er allikevel tydelig at spesielt *Morgenstjernen* og *Det tredje riket* speiler hverandre på flere måter. *Det tredje riket* (2022) forteller hendelsene fra *Morgenstjernen* hvor bi-karakterene er jeg-fortellere. De to romanene vil derfor være med på å fylle inn hull i historien og bidra til en mer nyansert tolkning av tematikken som blir presentert. Her vil det være interessant å undersøke romanserien som helhet. Her vil jeg heller foreslå en undersøkelse av ideologikritikk i romanserien. Vi ser at det ligger en kritikk av vår samtid i forbindelse med religiøse strømninger, kapitalisme og klimakrisen til grunn i *Morgenstjernen*. Knausgårds forfatterskap er kjent for å fremstille virkelighet og han knytter vår samtid opp mot filosofi, kunst og litteratur. Ideologikritikk er derfor trolig noe som vil være relevant videre i serien.

Knausgård sitt forfatterskap som helhet er også enkelte elementer som kan minne om hverandre. Vi har blant annet elementer fra kristendommen i *En tid for alt*, som også dukker opp i *Morgenstjernen*. *En tid for alt* er nok også den romanen som minner mest i form ettersom det er flere ulike karakterer som fungerer som forteller. I tillegg starter *En tid for alt* med et lengre essay om englenes historie og utvikling, mens *Morgenstjernen* avslutter med et lengre essay om døden. Det essayistiske er også noe vi kjenner igjen fra *Min Kamp* og *Om året*. Det kunne derfor vært interessant å se på Karl Ove Knausgårds forfatterskap som helhet, i et større prosjekt. På bakgrunn av dette vil jeg derfor oppfordre til videre forskning på både vitalisme og Karl Ove Knausgårds forfatterskap.

Litteraturliste:

- Andersen Kraglund, R. (2022). Morgenstjernens apokalypse: Science fiction, dommedag og Karl Ove Knausgård. *Nordlit*, 49(1), 1–17. <https://doi.org/10.7557/13.6514>
- Andersen, P. T., Mose, G., & Norheim, T. (Red.). (2012). *Litterær analyse: En innføring*. Pax Forlag A/S.
- Arntsen, Ø., & Andersen, K. R. (2013, 5. april). Istidens kunst. *nrk.no*. <https://www.nrk.no/arkiv/artikkel/istidens-kunst-1.10974663>
- Bentzrud, I. (2020, 18. september). Djevlesk god. *Dagbladet*. <https://www.dagbladet.no/bok/djevlesk-god/72841923>
- Bjerck Hagen, E. (2020, september 18). Svikter på iallefall fire Nivåer. *Morgenbladet*. <https://www.morgenbladet.no/boker/anmeldelser/2020/09/18/svikter-pa-iallefall-fire-nivaer/>
- Bjerck Hagen, E. (2021). Realisme (litteratur). I *Store Norske Leksikon*. Hentet 16. november 2023 fra: https://snl.no/realisme_-_litteratur
- Boasson, F. L. (2015). *Men Livet lever: Hamsuns vitalisme fra Pan til Ringen sluttet* [Doktoravhandling, NTNU]. <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2375010>
- Britannica. (2023). Minotaur. I *Encyclopaedia Britannica*. Hentet 16. november 2023 fra: <https://www.britannica.com/topic/Minotaur>
- Claudi, M. B. (2013). *Litteraturteori*. Fagbokforlaget.
- Ehlers Dam, A. (2010). *Den vitalistiske strømning i Dansk litteratur omkring år 1900*. Aarhus Universitetsforlag.
- Engvold, O. (2023). *Sola*. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 16. november 2023 fra: <https://snl.no/Sola>
- FHI. (2023, 22. august). En liten nedgang i norske fødsler første halvår 2023. *Folkehelseinstituttet*. <https://www.fhi.no/nyheter/2023/en-liten-nedgang-i-norske-fodsler-forste-halvar/>
- Forfatterens klimaaksjon. (u.å.). *Karl Ove Knausgård: «fienden er følelsen av maktesløshet» / Appell, Oslo 2017*. Forfatterens klimaaksjon. <https://forfatterensklimaaksjon.no/karl-ove-knausgard-fienden-er-folelsen-av-maktesloshet-appell-oslo-2017/>
- Forlaget Oktober. (u.å.). *Karl Ove Knausgård*. https://oktober.no/Karl-Ove_Knausgard
- Freud, S. (1998). *Det uhyggelige*. Politisk revy.
- Furuset, S., & Hennig, R. (2023). *Økokritisk håndbok: Natur og miljø i litteraturen* (E-bok). Universitetsforlaget.
- Halse, S. (2014). Cyclic Vitalism: The Dialectics of Life and Death in German Poetry around 1900*. *Advances in Literary Study*, 02(01), 12–18. <https://doi.org/10.4236/als.2014.21004>
- Hamm, C. (2019). Kollektivroman. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 16. november 2023 fra: <https://snl.no/kollektivroman>
- Hovdenakk, S. (2020, 17. september). Storslått dommedag! Bokanmeldelse: Karl Ove Knausgård: «Morgenstjernen». VG. <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/6znX0z/storslaatt-dommedag-bokanmeldelse-karl-ove-knausgaard-morgenstjernen>
- Hverven, T. E. (2020, september 19). Høy himmel. *Klassekampen*. Hentet fra: <https://klassekampen.no/utgave/2020-09-19/hoy-himmel>
- Iversen, K. L., Mjaaland, M. T., & Oxfeldt, E. (Red.). (2023). *Naturen som gave?: Tvisyn på naturen i nordisk litteratur*. Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/9788215064574-2023>
- Klysner, F. (1976). *Den danske kollektivroman 1928-1944*. Vinten.

- Knausgård, K. O. (2011). *Min kamp 6: Roman*. Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2021). *Morgenstjernen* (Pocket). Forlaget Oktober.
- Knausgård, K. O. (2022). *Det tredje riket*. Forlaget Oktober.
- Korslund, K. (2022) *Frankenstein* I *Store Norske Leksikon*. Hentet 16. november 2023 fra: <https://snl.no/Frankensteen>
- Liebe Delsett, L., & Hofstad, K. (2023). *Antropocen*. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 16. november 2023 fra: <https://snl.no/antropocen>
- Lothe, J., Refsum, C., & Solberg, U. (2007). *Litteraturvitenskapelig leksikon* (2. utg). Kunnskapsforlaget.
- Lægreid, S., & Skorgen, T. (2014). *Hermeneutisk lesebok*. Scandinavian Academic Press.
- Løvaas, K. (2023). Det menneskelige i skogen. Om skogen som åsted i Karl Ove Knausgårds *Morgenstjernen*. I K. L. Iversen, M. T. Mjaaland, & E. Oxfeldt (Red.), *Naturen som gave? Tvisyn på naturen i nordisk litteratur* (s. 52–72). Universitetsforlag.
- Malm, A. (2011, 28. november). - Var glødende antikristen som ung. *NRK*
https://www.nrk.no/kultur/_var-glodende-antikristen-som-ung-1.7894544
- Mjaaland, M. T. (2021). Ecophilosophy and the Ambivalence of Nature: Kierkegaard and Knausgård on Lilies, Birds and Being. I *Kierkegaard Studies Yearbook* (s. 325–350). <https://doi.org/10.1515/kierke-2021-0014>
- Mjaaland, M. T. (2023). Menneskets tidsalder—Guds død. Tidens tegn av Knausgård, Tiller, Nietzsche og Kierkegaard. I K. L. Iversen, M. T. Mjaaland, & E. Oxfeldt (Red.), *Naturen som gave? Tvisyn på naturen i nordisk litteratur* (s. 31–51). Universitetsforlaget.
- Munchmuseet (u.å.). Mellom solen og oss. Hentet 16. november 2023 fra: <https://www.munchmuseet.no/om-samlingen/mellom-oss-og-solen/>
- Nietzsche, F. (1993). *Tragediens fødsel* (A. Haaland, Red.). Pax forlag.
- Nordheim, M. (2020). Mørkt og fascinerande comeback. *NRK*.
https://www.nrk.no/anmeldelser/anmeldelse_-_morgenstjernen_-_av-karl-ove-knausgard-1.15151358
- Norli, C. (2020, mai 15). Knausgård skrev ferdig ny roman under lockdown i London. *VG*.
<https://www.vg.no/rampelys/bok/i/vQq7lX/knausgaard-skrev-ferdig-ny-roman-under-lockdown-i-london>
- Norli, C. (2023, oktober 27). Karl Ove Knausgård: - Et mareritt å skrive. *VG*.
<https://www.vg.no/rampelys/bok/i/abna00/karl-ove-knausgaard-et-mareritt-aa-skrive>
- NRK. (u.å.). *Anmeldelse: Karl Ove Knausgård «Morgenstjernen»*. Åpen bok. [audiopodkast].
https://radio.nrk.no/podkast/bok_i_p2/sesong/siste/l_fcb4ccb9-48b4-4830-b4cc-b948b4b830af?utm_source=thirdparty&utm_medium=rss&utm_content=podcast%3A_l_fcb4ccb9-48b4-4830-b4cc-b948b4b830af
- Stensvold, A. (2021). *Limbo*. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 16. november 2023 fra: <https://snl.no/limbo>
- Sølvberget. (u.å.). #306 *Karl Ove Knausgård om Morgenstjernen-serien (fra Kapittel22)* [audiopodkast]. Kapittelfestivalen. <https://soundcloud.com/s-lvberget/karl-ove-knausgard-om-morgenstjernen-serien-fra-kapittel22>
- Teigen, H. (2023). *Knausgårds åpenbaring. En tematisk litterær analyse av kristne forestillinger og apokalyptikk i Morgenstjernen (2020)* [Masteroppgave]. Universitetet i Bergen.
- Universitetet i Bergen, & Språkrådet. (Hentet 12. november). *Klisjé*. I *Bokmålsordboka | Nynorskordboka*. Hentet 16. november 2023 fra: <https://ordbokene.no/bm/search?q=klisje&scope=ei&perPage=20>
- Vassenden, E. (2004). *Den store overflaten: Tekster om samtidsliteraturen* (1. oppl). Damm.
- Vassenden, E. (2012). *Norsk vitalisme: Litteratur, ideologi og livsdyrking 1890-1940*.

Scandinavian Academic Press.

Økland, I. (2020, september 19). Konstruert bokprosjekt. *Aftenposten*.

<https://www.aftenposten.no/kultur/i/Ga13mx/bokanmeldelse-knausgaard-med-konstruert-bokprosjekt>